

# Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

## RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

### Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bahattin Yaman

# Sarayın Terzileri

*16-18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*



KitapYAYINEVİ

**SARAYIN TERZİLERİ**  
**16-18. YÜZYIL OSMANLI HASSA KIYAFET BİRİMLERİ**

**SARAYIN TERZİLERİ: 16-18. YÜZYIL OSMANLI HASSA KIYAFET BİRİMLERİ / BAHATTİN YAMAN**

**BU ÇALIŞMA 108K559 NUMARALI TÜBİTAK PROJESİ KAPSAMINDA HAZIRLANMIŞTIR**

**© 2018, BAHATTİN YAMAN**  
**© 2018, KİTAP YAYINEVİ LTD. (TÜRKÇE YAYIN HAKLARI)**  
**TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ**  
**BU KİTABI PDF FORMATINDA İNTERNETTE KAMUYA AÇMAK SUÇ TEŞKİL EDER**  
**EMEÇE SAYGI, KORSANA HAYIR**

**YAYINA HAZIRLAYAN**  
**MURAT KOCAARSLAN**

**DÜZELTİ**  
**FEVZİ GÖLOÇLU**

**KİTAP TASARIMI**  
**YETKİN BAŞARIR, BEK**

**KAPAK TASARIMI**  
**DİLEK ÇETİNKAYA**

**TASARIM DANIŞMANLIĞI**  
**BEK**

**GRAFİK UYGULAMA VE BASKI**  
**MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.**  
**KÂÇİTHANE BİNASI**  
**HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3**  
**34408 KÂÇİTHANE-İSTANBUL**  
**SERTİFİKA NO: 12055**  
**T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80**  
**E: INFO@MASMAT.COM.TR**

**1. BASIM**  
**MAYIS 2018, İSTANBUL**

**978-605-105-180-2**

**YAYIN YÖNETMENİ**  
**ÇAĞATAY ANADOL**

**KİTAP YAYINEVİ LTD.**  
**KÂÇİT HANE BİNASI**  
**HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A**  
**34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL**  
**SERTİFİKA NO: 1107-34-009175**  
**T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56**  
**e: kitap@kitapyayinevi.com**  
**w: www.kitapyayinevi.com**

# Sarayın Terzileri

16-18. Yüzyıl

*Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*

BAHATTİN YAMAN



**KitapYAYINEVİ**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>



# İÇİNDEKİLER

|                                |    |
|--------------------------------|----|
| ÖNSÖZ                          | 7  |
| KISALTMALAR                    | 9  |
| GİRİŞ                          | II |
| 1- BİRİMLERİN ÇALIŞMA SİSTEMİ  | 18 |
| 2- HASA KUMAŞ ÜRETİM BİRİMLERİ | 22 |
| HASA İPEK İŞLEYENLERİ          | 23 |
| HASA SİMKEŞLERİ                | 25 |
| HASA ZERDÜZİARİ                | 28 |
| HASA KEMHA DOKUYANLARI         | 30 |
| HASA KADİFE DOKUYANLARI        | 32 |
| HASA NAKİŞBENDLERİ             | 34 |
| HASA ABA DOKUYANLARI           | 35 |
| 3- HASA TERZİLERİ              | 37 |
| HİL'AT TERZİLERİ               | 47 |
| HASA KÜRK TERZİLERİ            | 50 |
| HASA BAŞLIKÇILARI              | 53 |
| HASA ÇİZMECİLERİ               | 58 |
| 4- DEĞERLENDİRME               | 61 |
| EKLER                          | 64 |
| KAYNAKÇA                       | 72 |
| DİZİN                          | 76 |

**I**nsanlık tarihinin başlarından itibaren insanoğlunun temel ihtiyaçları arasına giren kıyafet, toplumların kültür ve yaşam biçimlerine ve zamana göre şekillenmiştir. Kıyafet aynı zamanda toplumların zevk ve tercihlerini de yansıtır. Her toplum gibi Osmanlı toplumunun da kendine has bir giyim biçimi vardır. Osmanlı sultanları da her yönetici gibi giyim-kuşama önem verir, lüks kumaşlardan dikilmiş kıyafet ve kaftanlar giyerlerdi. Bu bakımdan sultanların kalite arayışları Osmanlı dokumacılığının gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

Bir Osmanlı padişahının dış görünümü incelendiğinde başında sorğuçlu başlıklar, üstünde kaftan ya da kürk, altında şalvar ya da çakşır, ayaklarında ise çizme ya da ayakkabı dikkat çekmektedir. Osmanlı hükümdarları için klasikleşen bu giyim tarzı 19. yüzyıla kadar küçük değişikliklerle devam etmiştir. Özellikle II. Mahmud'dan (1808-1839) itibaren de batı tarzı kıyafetler kullanılmaya başlanmıştır. Üç asır boyunca klasik tarzda devam eden bu geleneğin arka planında, kumaş üretiminden kıyafetin hazırlanmasına kadar, devletin maaşa bağladığı kalabalık bir ekip çalışması vardır. Bu teşkilatın varlığını ve sistemini Osmanlı arşiv kayıtlarından üç asır boyunca takip etmek mümkündür. Teşkilat 19. yüzyıl başında lağvedilmiş, yerine saraya batıdan getirilen terziler alınmış ve böylece giyim tarzları da değişmiştir.

Saray kıyafetleri ve mefruşat için kullanılan kumaşlar öncelikle saray bünyesindeki atölyelerde, hassa nakkaşları tarafından hazırlanan desenlere göre dokunurdu. Bu atölyeler yeterli olmadığında İstanbul ve Bursa'daki diğer atölyelere sipariş verilir. Saray için kumaş hazırlayan birimleri; kumaşta kullanılacak ipekleri hazırlayan gazzazlar, kumaşta kullanılan sırmayı hazırlayan simkeşler, sırmayı kumaşta kullanan zerdüzler, kumaşa nakış işleme ile uğraşan nakışbendler, kemha kumaşını dokuyan kemhacılar, kadife kumaşını dokuyan kadifeciler ve son olarak kalın aba kumaşı dokuyan abacılar şeklinde sınıflamak mümkündür.

Kıyafeti hazırlayan birimlerin başında padişah ve ailesi için üretim yapan hassa terzileri gelmektedir. Sayıca kalabalık bir gruptan oluşması ve bölükler şeklinde alt grupları olması nedeniyle bu terzilerin özellikle kaftan ve şalvar



olmak üzere her tür kıyafeti hazırladıkları düşünülmektedir. Osmanlı döneminde devlet olarak onurlandırmak amacıyla çeşitli devlet adamlarına giydirilen ve değerli elbiseler olarak tanımlanan hilatler yine devlet tarafından çalıştırılan hilat terzilerince hazırlanmıştır. Padişahların kıyafetleri arasında bulunan kürkler, kürk terzilerince farklı bölge ve ülkelerden getirilen kürklerden hazırlanmıştır.

Padişahların etkileyici görüntülerinin vazgeçilmez bir parçası olan başlıkların hazırlanması için de saray, özel bir birim oluşturmuş ve eleman istihdam etmiştir. Hassa külahdûzları olarak bilinen bu birim padişah ve ailesine her türlü başlık hazırlamakla yükümlüdür.

Rahat yürüyebilmek için vazgeçilmez bir kıyafet olan sıradan bir ayakkabının, elbette padişahlar için çok daha ince işçilikle hazırlanması gerekmektedir. Bu amaçla kurulan çizmeciler birimi sadece çizme değil, mest ve ayakkabı da üretmişlerdir. Hatta ayakkabının altının aşınmasını geciktirmek için kullanılan nalça üretimi için de ayrı bir birim oluşturulmuştur.

Hassa kıyafet birimleri incelediğinde, padişahlar ve yakınları için hammaddeden son mamule kadar her üretim aşaması için ayrı birimlerin kurulduğu ve bu birimlerin çoğunun üç asır süresince kesintisiz olarak üretime devam ettiği görülmektedir. Böylece var olan birikimin bir sonraki nesle aktarılmasında problem yaşanmamış, klasik tarz aynen devam etmiştir.

Saraya kıyafet hazırlayan birimleri konu alan bu çalışma"16-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Erkanı Kıyafetlerini Üreten Birimler" başlığı altında TÜBİTAK'a proje olarak sunulmuş, 1 Şubat 2009 tarih ve 108K559 proje numarası ile kabul edilerek desteklenmesine karar verilmiştir. Normal süreci içinde tamamlanan projenin sonuç raporu 28 Aralık 2011 tarihinde kabul edilmiş ve proje sonuçlandırılmıştır. Elinizdeki bu kitap sonuç raporunun gözden geçirilmiş son halinden ortaya çıkarılmıştır. Bu anlamda destekleri nedeniyle TÜBİTAK'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca kitabın editörlüğünü üstlenerek düzeltme ve önerileri ile çalışmaya büyük katkıda bulunan Murat Kocaaslan'a da müteşekkirim. Elbette kitabı yayınlayan Çağatay Anadolu ve ekibine de burada teşekkürlerimi ifade etmem gerekir. Umarım bu çalışma, saray için kıyafet hazırlayan birimlerin ve çalışma sisteminin ortaya konulmasına katkıda bulunur ve Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki koleksiyondaki kıyafetlerle ilgili daha ayrıntılı çalışma yapılmasına yardımcı olur.

# KISALTMALAR

|        |                                                                                                                 |
|--------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| BOA    | Başbakanlık Osmanlı Arşivi                                                                                      |
| Bty    | Basım tarihi yok                                                                                                |
| BULGAR | Sofya Cyril ve Methodius Milli Kütüphanesi (Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki mikrofilmlerinden temin edilmiştir) |
| Byy    | Basım yeri yok                                                                                                  |
| C.EV   | Cevdet Evkaf                                                                                                    |
| C.SM   | Cevdet Saray                                                                                                    |
| D      | Defter                                                                                                          |
| İÜK    | İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi                                                                        |
| KK     | Kâmil Kepeci                                                                                                    |
| Lezez  | Şevval, Zilkâde, Zilhicce                                                                                       |
| MAD.d. | Maliye'den Müdevver Defterler                                                                                   |
| Masar  | Muharrem, Safer, Rebiülevvel                                                                                    |
| Recec  | Rebiü'lahir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelahir                                                                      |
| Reşen  | Receb, Şaban, Ramazan                                                                                           |
| TİEM   | Türk İslam Eserleri Müzesi                                                                                      |
| TSM    | Topkapı Sarayı Müzesi                                                                                           |
| TSMA   | Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi                                                                                    |
| TSMK   | Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi                                                                               |
| vr     | varak                                                                                                           |
| vd     | ve diğerleri                                                                                                    |



# GİRİŞ

Kıyafet tarih boyunca toplumların kültür ve yaşam biçimlerine göre şekillenmiştir ve aynı zamanda toplumların zevk ve tercihlerini de yansıtır. Her toplumun olduğu gibi Osmanlı toplumunun da kendine has bir giyim biçimi vardı. Osmanlı sultanları da her yönetici gibi giyim-kuşama önem verir, lüks kumaşlardan dikilmiş kaftanlar giyerlerdi. Bu bakımdan onların kalite arayışları Osmanlı dokumacılığının gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ölen sultanların giysilerinin bohçalanarak saklama geleneğinin olması,<sup>1</sup> Osmanlı sultanlarının kıyafet zevklerini 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar kopmadan izlememize olanak sağlamak tadır. Bazı bohçaların kumaşlarının da ince desen ve işçilik bakımından çok değerli olduğu görülmektedir (Resim 1). Görkemli giyecekler kemha, kadife, çatma, seraser, diba, atlas olarak isimlendirilen farklı kumaşlarla oluşturulmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi'nde padişahlara ait 3000 civarındaki giyim-kuşam koleksiyonu, ölen padişahın üzerinden çıkan ve sahip olduğu diğer giysilerinin saklanmasıyla oluşmuştur.<sup>2</sup> Padişah elbiseleri hazine eşyası sayıldığından hazineye bohçalanarak saklanırdı. Ayrıca Türklerde ölen sultan, hanedan mensubu yüksek rütbeli devlet memuru ve din büyüklerinin eşyaları bir gelenek olarak türbesine konulurdu. Bu şekilde İstanbul ve Bursa türbelerinden temin edilen eşyalarla pek çok kaftan, sarık, sorguç gibi kıyafet birikmiştir. Farklı nedenlerle yok olmaktan ya da hırsızlardan kurtarılabilenler çeşitli müzelere aktarılmıştır.<sup>3</sup> Sonraki tarihlerde İstanbul ve Bursa'daki bu türbelerden toplanan giysiler de saraydaki koleksiyona dahil edilmişlerdir.<sup>4</sup> Sadece Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) ait 70 civarında kaftan bulunması,<sup>5</sup> padişah kıyafetlerini korumadaki titizliğe güzel bir örnektir. Sultanların kıyafetlerinin muhafaza edilmesine

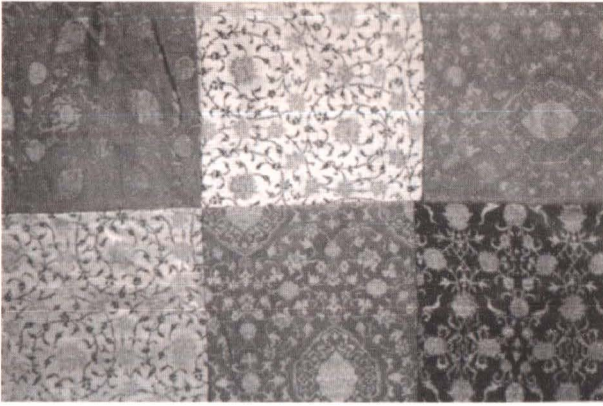
1 Tezcan 2006: 223

2 Kaftan örnekleri için bkz. Topkapı Textiles 1986; Arça 2006; Tezcan 2006.

3 Tezcan 2006: 223.

4 Bu konuda en güzel örnek Mayıs 2010 yılında Ayasofya Müzesi'ndeki şehzade türbelerinde yapılan temizlik çalışması esnasında ortaya çıkan kaftanlardır. Sandukaların üzerindeki yeşil çuha kılıflar kaldırılınca çeşitli eşyalarla birlikte şimdiki kadar varlığından haberdar olunmayan tarihi kaftanlar çıkmıştır.

5 Altay 1979: 4-6; Gönül 1968: 59-66.

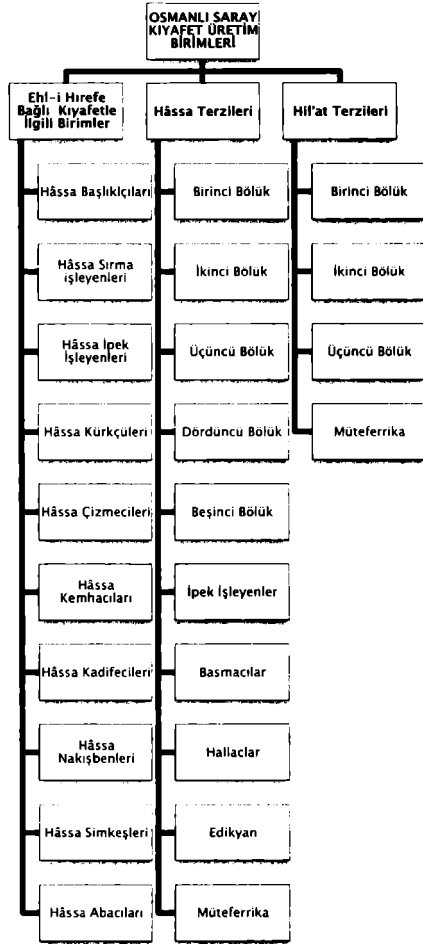


**Resim 1.** Farklı desenli kumaş parçalarından oluşturulmuş bir bohçadan detay. 6. yüzyılın ilk yarısı. TSM, 13/1091

karşılık sultan eşlerinin veya saray kadınlarının kıyafetlerini saklama geleneği görülmemektedir.

Sultanların kıyafetlerinin hazırlanmasındaki ve korunmasındaki titizlik yanında onların temizliğine de ayrı bir önem verilmiştir. Bu kıyafetlerin yıkanması için ayrı bir birim kurulmuş ve buraya alınanlar önce talebe, yani çırak olarak işe başlayıp daha sonra usta statüsüne geçmişlerdir. Çamaşır yıkayıcılar olarak adlandırılan grubun çalışan sayısı yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 40 civarında olmuştur. 16. ve 17. yüzyılda “cemâat-i câmeşurân” adıyla ehl-i hıref bünyesinde yer alan grup 17. yüzyılın sonunda ayrı bir teşkilat olarak devam etmiştir. Çamaşırcılarla ilgili kayıtlar genellikle saray ehl-i hıref ve saray terzileri kayıtlarının bulunduğu defterlerde yer almaktadır.

Osmanlı Devleti arşivcilik hususunda döneminin önde gelen medeniyetlerinden biridir. Devlet yaptığı her işlemi kayıt altına almış ve bu kayıtlar muhafaza edilmiştir. Kıyafet üretim birimleri de bu kayıtlar sayesinde üç asır boyunca takip edilebilmektedir. Maaş defterleri olarak isimlendirebileceğimiz bu kayıtlar üçer aylık süreyi kapsamaktadır. Ancak normalde üçer aylık süreyi kapsayan defterler, 18. yüzyıla gelindiğinde sonuna üçer aylık değişiklikler ilave edilerek bu süre aynı defterle zaman zaman bir yıla kadar uzatılmıştır. Kayıtlarda, önce teşkilatın adı ve kapsadığı tarih



**Resim 2.**  
Osmanlı saray erkânı için  
kiyafet üreten birimler ve  
bağlı oldukları üst kurumlar.

daha sonra grup isimleri ve gruplarda çalışanların isimleri ile aldıkları yevmiyeler siyakat yazı türü ile yazılmıştır. Siyakat yazısında noktalama işaretlerinin kullanılmaması ve birleşmemesi gereken harflerin birleştirilerek yazılması gibi nedenlerle zaman zaman okuma hataları olabilmektedir.

Kayıtlardan anlaşılaçağı üzere padişah ve ailesi için kıyafet üreten birimlerin üç teşkilatta yer aldıkları görölmektedir. Bunlardan ilki, yaklaşık 40 civarında alt grubu olan saray ehl-i hiref<sup>6</sup> bünyesindeki kıyafetle ilgili birimler, ikincisi hayyâtın-i hâssa adındaki hâssa terzileri teşkilatı ve sonuncusu hil'at terzileri teşkilatıdır. Ehl-i hiref teşkilatında yer alan gruplar daha çok kumaş üretim birimleri ve bunlara katkıda bulunan gruplardan oluşmaktadır. (Resim 2)

16. yüzyıl kayıtları dışında, ehl-i hiref, hâssa terzileri ve hil'at terzileri kayıtları çoğu zaman aynı defterlere farklı sayfalarda yazılmıştır. Bu teşkilatlara ait yüzlerle ifade edilecek rakamlarda defter mevcuttur. Bazen tek defterde birden çok döneme ait kayıtlar bulunmaktadır. Varlığı tespit edilip de fersude olması ve çeşitli nedenlerle depodan çıkarılamayan defterler de olmuştur. Bu çalışmada ehl-i hirefe bağılı kıyafetle ilgili birimleri incelemek için farklı tarihlere ait toplamda 152 defter kullanılmıştır (Ek Tablo 1). Defterler genellikle 3'er aylık dilimleri kapsamaktadır. Birimleri incelemeye ve grafiklerde tam tarih yazımı yerine sadece yıl olarak belirtilmesi tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan defterin künyeleri, bulundukları arşivler ve kasadıkları tarihleri için ilgili tablo kullanılabilir.

Çoğu zaman ehl-i hiref kayıtları ile aynı defterlerde olan, arka arkaya gelen hâssa ve hil'at terzilerini incelemek için daha az sayıda deftere ulaşma

6 Sanat sahibi, sanata muktedir kişiler anlamına gelen ehl-i hiref kavramı saray sanat teşkilatına verilen isim olduğı gibi serbest çalışan zanaatkarlar için de kullanılan bir kavram olmuştur. Saray ehl-i hiref teşkilatında dönemlere göre değişiklik arz etmekle birlikte ortalama 40 civarında alt grubu olmuştur. 18. yüzyılda saray ehl-i hiref teşkilatındaki alt gruplar şunlardır: Katipler, ciltçiler, mürekkepçiler, külahçılar, keçeciler, zerduzlar, nakkaşlar, ipek işleyenler, kuyumcular, saraçlar, saatçiler, sorguççular, hakkaklar, sikkezenler, kakmacılar, kündekarlar, kürkçüler, kılıççılar, kınıclar, zırh ve kundakçılar, bıçakçılar, yaycılar, okçular, kalkancılar, bakırcılar, kalaycılar, çilingirler, nalçacılar, dımeşkigerler, çalgı aleti yapanlar, marangozlar, çamcılar, hırratlar, çizmeciler, kemhacılar, sırmakeşler, zerkûblar, aba dokuyanlar, buhurcular, cerrahlar, göz tabibleri, çerağlar, keştigerler, bülbükçüler, müteferrika. Daha önceki yüzyıllarda olan ama 18. yüzyılda olmayan gruplar ise şunlardır: Kadife dokuyanlar, anberciler, gürzcüler, topçıân-ı âhen, tüfekçiler, halı dokuyanlar, eldivenciler, çiniciler, nakış yapanlar, güreşçiler çamaşırcılar. Geniş bilgi için bkz. Yaman 2008.

imkânı olmuştur. Hassa ve hil'at terzileri ile ilgili incelenen defter sayısı 80'dir (Ek Tablo 2). Ehl-i hıref gibi bu defterler de 3'er aylık zaman dilimlerini kapsamaktadır. Birimleri incelemede ve grafiklerde benzer şekilde tam tarih yerine sadece yıl olarak belirtilmiştir. Ehl-i hırefe bağlı birimlerde olduğu gibi hâssa ve hil'at terzileri ile ilgili birimlerde kullanılan kayıtların künyeleri, bulundukları arşivler ve kapsadıkları tarihler için Ek Tablo 2 kullanılabilir.

Defterler şeklinde hazırlanan bu kayıtlar sayesinde dönem ya da tarihleri tespit edilebilen sultan kıyafetlerinin en azından hangi ekip tarafından hazırlandığı tahmin edilebilmektedir. Genel olarak kıyafetleri hazırlayan terzi ya da sanatkarın ismi işlenmemektedir. Ancak nadir de olsa Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bazı kıyafetlere iliştirilen isim ve notlara rastlanmaktadır. Bu isim ve notlarda bazen ilgili kıyafetin kime ait olduğu, bazen de terziye verilen talimatlar yer almaktadır.<sup>7</sup> Sözelimi, Şehzade Korkud'a ait olan TSM, 13/829 numaralı kaftanda "Terzisi İskender'dir" kaydı bulunmaktadır.<sup>8</sup> Dönemin kayıtlarında hâssa terzileri arasında İskender'in önemli konumda olduğu görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki 1526 tarihli defterde<sup>9</sup> hâssa terzileri teşkilatında birinci bölükbaşı olan ve on beş akçe yevmiye ile çalışan İskender bin Ahmed için "Sultan Selim Han ile gelmiş babası hâssa bevvaından olup mezkure san'at birle cihet olunmuş" kaydı düşülmüştür. 1566 tarihli defterde<sup>10</sup> ise İskender'in artık 65 akçe yevmiye ile hâssa terzi teşkilatının kehüdası olduğu anlaşılmaktadır. Kıyafet üretim birimleri ile ilgili kayıtlar sayesinde teşkilata öğrenci olarak giren talebelerin isimlerinden baş terzi olarak görev yapan ustalara kadar herkesin ismini tespit etmek, ayrıca tarih içinde bu şahısların aldıkları maaşlar ve terfilerini takip etmek mümkün olmaktadır.

Osmanlı padişahlarının kıyafetleri incelendiğinde, devletin kuruluşundan 19. yüzyılın başına kadar tür ve tasarım olarak belli bir çizginin devam ettiği görülmektedir: Başta sorguçlu sarık ya da kavuk türü başlık, üst kıyafet olarak kaftan, alt kıyafet olarak şalvar ve ayakkabı türü olarak çizme. Küçük değişikliklerle bu giyim tarzı üç asır devam etmiştir. Bu klasik

7 Atasoy vd. 2001: 253-254.

8 Tezcan 2008: 22.

9 Hâssa Terzi Defteri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter [TSM, D.] 733.

10 Hâssa Terzi Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Maliye'den Müdevver Defterler [MAD.d], 6196.



çizginin devam etmesinde, kumaş üretiminden kıyafetin hazırlanmasına kadar bütün safhalarda yer alan hâssa kıyafet üretim birimlerinin en önemli rolü üstlendiği anlaşılmaktadır. Çünkü oluşan tecrübe kesintisiz olarak bir sonraki nesle aktarılmıştır. Ancak 19. yüzyıldan ve özellikle II. Mahmud'dan (1808-1839) itibaren bu klasik çizginin terk edildiği ve batı tarzı kıyafetlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İşin ilginç yanı ise 19. yüzyılın başından itibaren üç asır devam eden kıyafet üretim birimlerinin lağvedilmesidir. Bu birimlerin yerine sarayda M. Palma, D. Lena, P. Parma gibi" batıdan getirilen terziler istihdam edilmiştir.

Kıyafet üretim birimleri ile ilgili açıklığa kavuşturulamayan konulardan biri de bu kişilerin kimler için kıyafet hazırladıklarıdır. Hil'at terzileri hariç incelenen birimlerin kayıtlarındaki birim açıklamasının sonunda "hâssa" ifadesi geçmektedir. Bilindiği gibi "hâs," "hâssa" hükümdara özgü anlamlarına gelmektedir. Bu kavramdan yola çıkarak birimlerin kıyafet üretim alanı olarak ilk etapta padişah ve ailesi akla gelmektedir. Ancak 16-18. yüzyıllarda saraya bağlı olarak çalışan kıyafet üretim birimleri ve oldukça kalabalık sayıları göz önüne alındığında, bu birimlerin padişah ve ailesi dışındakiler için de kıyafet ürettiklerini düşündürmektedir. Osmanlı yönetimi, devletin önemli kademelerinde göreve gelenlere ya da devlete önemli katkıda bulunanlara, onurlandırmak amacıyla hil'at terzileri aracılığıyla kıyafetler dikilmiştir. Devletin değişik bölgelerdeki görevliler için kendi kurumunca kıyafet hazırlattığı dikkate alındığında, sarayda, sadrazam, hasodabaşı, silahdarağa gibi önemli mevkilerde olan kişilere de kıyafetler hazırlattığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar sayıları göz önüne alınarak, saraydaki önemli mevkilerdeki bulunan görevlilere kıyafet hazırladıkları tahmin edilse de arşiv ve yayın araştırmalarında henüz bu konuda kesin bilgiye rastlanamamıştır. Bununla birlikte tam olarak hangi mevki ve makamlardaki kişilere kıyafet hazırladıklarının tespiti de, temin edilebilen yayın ve belgelere göre mümkün değildir. Bu terzilerin sadece padişah için kıyafet hazırlamadıkları, şehzade gibi padişahın yakınları için kıyafet hazırladıkları bilindiğinden sarayda önemli mevkilerde görev yapanlar için de kıyafet hazırlamış olabileceği düşünülmektedir.

Konu ile ilgili bir diğer husus da terzilerin kadın kıyafetleri dikip dikmedikleridir. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki saray kadınlarına ait kıyafetlerin büyük bir kısmı 19. yüzyıla aittir. 16-18. yüzyıllarda padişah kıyafetlerinin saklanması gösterilen özen padişah eş ve annelerinin kıyafetleri için gösterilmemiş, onların kıyafetleri boğçalanıp muhafaza edilmemiştir. Bu nedenle padişah kıyafetleri ile eşlerinin kıyafetleri, en azından bazı detayları yönüyle karşılaştırılarak aynı teşkilat tarafından üretilip üretilmediği hususunda fikir yürütme imkanı vermemektedir. Saraydaki cariyeler için terzilere kıyafet diktirildiği ve onlara hazineден ücretler ödendiği bilinmektedir. Sözelimi bir belgede,<sup>12</sup> saray cariyeleri için alınan kumaş ve terziye verilen ücretin kaydı bulunmaktadır. Ancak terzinin ismi ve cinsiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cariyeler için terzi ücreti verilmesi bu terzilerin hâssa terzileri olmadığını düşündürmektedir. Çünkü hâssa terzileri zaten ücretlerini günlük yevmiye olarak almaktadır. Hem günlük yevmiye alıp hem de kıyafet dikme ücreti almaları mümkün görünmemektedir. Elbette padişahın eşi ve kız çocukları için kıyafet hazırlayan terzi ve diğer birimlerin daha mahir olmasına dikkat edilecektir. Bu konuda da yine ilk akla gelen hâssa kıyafet üretim birimleridir. Bu birimlerin çalışanlarının erkek olması Osmanlı Sarayının harem anlayışı ile örtüşmüyor gibi görünmektedir. Ancak Abdülmecid'in başkadın efendisi Servetseza Hanım için Terzi Şahin Monalki ve ekibi tarafından çeşitli giysilerin dikilmesi<sup>13</sup> örneğinde olduğu gibi, 19. yüzyılda saray kadınlarının erkek terzi kullandıkları bilinmektedir. Bu örnek aynı uygulamanın daha önceki yüzyıllarda da var olabileceğini akla getirmektedir. Her ne kadar hâssa kıyafet üretim birimlerinin padişah eşi, kız çocukları gibi saraydaki önemli konumdaki kadınlar için de kıyafet hazırladıkları tahmin edilse de, konu ile ilgili bilgi ve belge tespit edilemediğinden bu tahmin varsayım olmaktan öteye gidemeyecektir.

<sup>12</sup> BOA, MAD.d. 4040, 74.

<sup>13</sup> Yılmaz 2002: 1073.

## BİRİMLERİN ÇALIŞMA SİSTEMİ

**S**aray ehl-i hıref teşkilatında olduğu gibi hâssa terzi teşkilatı ve hil'at terzi teşkilatına da elaman alımında devşirme yoluyla alımın 16. yüzyılda arttığı görülmektedir. Bu dönemde özellikle Balkanlardan toplanılan devşirmeler çoğunluktadır.<sup>1</sup> Benzer şekilde 1526 tarihli hâssa terzileri ve hil'at terzileri defteri incelendiğinde<sup>2</sup> çalışanların çoğunluğunun, baba isimlerinin yerine memleket isminin yazılmasından da anlaşılacağı üzere Balkan kökenli kişilerden oluştuğu görülmektedir. Aldıkları ücretlerin düşüklüğü ve çoğunlukla talebe olarak işe başlamaları göz önüne alındığında bu kişilerin küçük yaşta, önce şakird olarak başladıkları ve daha sonra usta mertebesine ulaştıkları anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın başında yoğun olarak görülen devşirme alma uygulamasının yüzyılın sonuna doğru azaldığı, 17. yüzyılda nadiren uygulandığı ve 18. yüzyılda ise hiç uygulanmadığı görülmektedir.

Gerek ehl-i hıref gerekse hâssa ve hil'at terzilerinde farklı bölgelerden sanatında mahir kişilerin göreve getirildiği, bunlara yüksek ücretler verilerek teşkilatlarda istihdam edildiği görülmektedir. Örneğin Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, D.9306/2 numarayla kayıtlı 1526 tarihli saray ehl-i hıref defterinde, yedi akçe ile kemha dokuyanların ilk ve en yüksek ücretli çalışanı Rüstem Rus için şu açıklama vardır: “Şah Ali'nin kabil-i şakirdi olup, Sultan Selim Han zamanında beylik olan kullarıyla bi şagird ulûfesi olmuş.”<sup>3</sup> 1526 yılı hâssa terzi başı olan Cafer için şu kayıt düşülmüştür: “Üstad Ca'fer Ser-hayyatın, yirmi sekiz: Tebriz'den gelmiş Amasi'de cihet olunmuş.”<sup>4</sup> Yine aynı tarihli hil'at terzi başı Sinan için de benzer bir açıklama vardır: “Üstad Sinan ser-hayyatın, Ohri, yirmi beş: Mezkur Sultan Muhammed Han-ı Evvel Arnavud'a vardukda Tomurnice nam kal'adan çıkıp Sultan Bayezid Han zamanında iş diküp makbul-i hazret olduğu ecilden kemali birle cihet olunmuş.”<sup>5</sup> Bu açıklamalar gösteriyor ki Anadolu dışın-

1 Yaman 2009: 686; Uzunçarşılı 1986; Yaman 2006; Yaman 2008a

2 TSMA, D. 733

3 Uzunçarşılı 1986: 56.

4 TSMA, D. 733

5 TSMA, D. 733

dan gelen kişilerden kabiliyetli veya ilgili alanda becerisi olanlar doğrudan üst kademelere atanmışlardır.:

Ehl-i hıref, hayyâtin-i hâssa ve hayyâtin-i hil'at olmak üzere her üç teşkilatın eleman alımı ve terfi gibi işlemleri Hazinedarbaşı'nın sorumluluğundaydı. 1671 tarihli belgede hayâtin-i hil'at teşkilatında kethüda olan Bayram İsmail'in hil'atçı başı olması ve yerine Mehmet Seydi'nin kethüda yapılması,<sup>6</sup> yine hayyâtin-i hil'at-ı hâssa üçüncü bölükten İsmail veled-i İbrahim'in hazine-i biruna nakli nedeniyle yerine Ali veled-i Mehmed'in getirilmesi,<sup>7</sup> yine hil'at terzilerinden ikinci bölük başı İsmâil Hüseyin Kırımı'nın ölümü üzerine yerine Mehmed veled-i İbrahim'in getirilmesi<sup>8</sup> hil'at terzilerindeki hazinedarbaşının arzına verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Ayrıca Kubbealtı'nın yakınında bulunan Bîrûn Hazinesi'nde muhafaza edilen hil'atların takibi de Hazinedarbaşı'nın sorumluluğundaydı.

Hâssa terzilerinin resmi işlemlerindeki hazinedarbaşının sorumluluğu ile ilgili de birçok kayıt vardır. Hayyâtin-i Hâssa ikinci bölükteki Hasan veled-i Hüseyin'in ölümü üzerine yerine Mustafa bin Mehmed Nallıhan'ın getirilmesi,<sup>9</sup> yine hâssa terzilerinden Hüseyin veled-i Halil'i'nin ölümü üzerine yerine İsmail veled-i Mehmed İstanbul'un getirilmesi<sup>10</sup> Hazinedarbaşı tarafından arz olunmuştur.

Diğer iki teşkilatta olduğu gibi, kıyafetle ilgili kumaş üretim birimlerinin olduğu ehl-i hıref teşkilatı da hazinedarbaşının sorumluluğundaydı. Örneğin, 1758 tarihli defterde mücellid Seyyid Mehmed Bedreddin veled-i Derviş Salih'in ölümü ve yerine Süleyman veled-i Abdullah'ın tayini hususunda hazinedarbaşının arzı ile ilgili şu açıklama bulunmaktadır: "Becâyeş Süleyman veled-i Abdullah âmed bâ arz Serhâzin-i Enderun ve bâ-ruûs fî 25 R. sene 173 yevm 2,5 el-bâki Tevzi' şüd be-cemâat-i mezbure."<sup>11</sup> Ölen ya da herhangi bir nedenle gruptan ayrılan olduğunda ve yerine yeni biri geldiğinde, grupla ilişkisi kesilen sanatkarların isimlerinin yanında benzer açıklamaları görmek mümkündür. Hazinedarbaşının idari görevlendirme ya-

6 BOA, Cevdet Saray [C.SM.], 119/5952

7 BOA, C.SM. 2568

8 BOA, C.SM. 8562

9 BOA, C.SM. 5989.

10 BOA, C.SM. 2685.

11 BOA, KK. 7525.

nında çeşitli şikayet ve anlaşmazlıklarla da ilgilendiğine dair kayıtlar vardır: 1792 tarihli defterde debbağlar grubunda bulunan debbağ Hafız Ahmed'in kötü haline binaen kethüdalık görevinden alınması yine hazinedarbaşının onayı ile olmuştur.<sup>12</sup>

Ehl-i hıref teşkilatında, siparişlerin bizzat hazinedarbaşı tarafından verildiğine dair bilgiler vardır. Örneğin III. Murad'ın (1574-1595) Divanı'nın ser zerger Mehmed Usta tarafından yapılan mücevherli cildinin ve Sûrnâme'nin siparişleri, dönemin hazinerderbaşı Zeyrek Ağa tarafından verilmiştir. Sanatçıların yapacakları iş, hazine kethüdası tarafından teberderân-ı zülüfliyân aracılığıyla, işi yapacak bölüğün kethüdası ya da başı çağırılarak iletilmiştir.<sup>13</sup> Her ne kadar hâssa ve hil'at terzilerinde benzer uygulamaya yönelik bilgi ya da belge henüz tespit edilemese de aynı uygulamanın bu iki teşkilatta da olduğu düşünülebilir.

Kıyafet üretim birimlerinde istihdam etmek için alınacak kişilerin yaşının küçük olmasına dikkat edildiği ve yeni alınanların birimlerde yetiştirildiği anlaşılmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllardaki şakirdan grubu yani talebeler bir diğer ifadeyle çıraklar grubu bunun en açık göstergesidir. Talebelerin olmadığı 18. yüzyılda da, kurumda 40-50 yıl gibi uzun süre görev yapan çok sayıda çalışanın olması, birime alınan elemanın küçük yaşta alındığını göstermektedir. Sözgelimi Halil veledi- Süleyman 1732 yılında günlük 2 yevmiye akçe ile hâssa kürkçüleri birimine girmiş, zamanla yevmiyesi artmış ve 1773'te günlük 8 yevmiye akçe ile kürkçü başı olmuştur. Daha sonraki yıllarda yevmiyesi 11 akçeye çıkmış ve 1785'te gruptan ayrılmıştır. Yaşamının 52 yılını bu birimde geçirmesi işe küçük yaşta başlamış olduğunu açıkça göstermektedir.

Kıyafet gruplarında 16. ve 17. yüzyıllarda sanatkârların hoca talebe geleneği diğer bir ifade ile usta-çırak ilişkisi ile yetiştirildikleri görülmektedir. Birkaç istisna grup dışında, her grubun sanatkârları yanında "şakirdan" yani talebe ya da çıraklar diyebileceğimiz alt grupları da vardı. Ancak 1671'den sonra şakirdan grupları kaldırılmıştır.

Her üç teşkilatta da çalışanların standart ücretlerinin olmadığı görülmektedir. Gerek talebelere ve ustalara gerekse idari unvanları olanlara

<sup>12</sup> BOA, KK. 7235

<sup>13</sup> Çağman 1988: 74.

mevkilerine göre farklı ücret uygulaması söz konusudur. Bu uygulama, ücretlerin kişilerin yeteneğine, maharetine göre belirlendiğini düşündürmektedir. Kişi kendini geliştirdikçe ücreti artırılmıştır. Buna karşılık bazı kişilerin birime girişten ayrılışına kadar aynı ücreti alması kendilerini geliştirmediklerini göstermektedir.

Birimlerde çalışanların sayısı dikkate alındığında, 16. ve 17. yüzyıllarda toplam çalışan sayısının değişikliği, birim ya da teşkilatların standart kadroları olmadığını göstermektedir. 18. yüzyılda ise, genelde birimlerin standart kadrolarının olduğu anlaşılmaktadır. Ölen ya da herhangi bir nedenle birimden ayrılan kişinin yerine hemen eleman alınmıştır. Bununla birlikte 16. ve 17. yüzyıllarda eksilen kişinin yeri hemen doldurulmamış, zaman zaman eleman alımı yapılmıştır.

## HÂSSA KUMAŞ ÜRETİM BİRİMLERİ

**I**lk dönemlerde kumaşlar, ipek üretimin merkezi olan Bursa'da lonca sistemi ile üretiliyordu. 16. yüzyılın ortalarına doğru, devlet teşviki sayesinde İstanbul'da saray kontrolünde çalışan atölyelerde de üretilmeye başlanmıştır.<sup>1</sup> Osmanlı devlet yönetimi kendisine gerekli kıyafetler için resmi kurumlar oluştururken aynı zamanda bu kurumlara gerekli malzemeyi üretecek birimleri de kurmuştur. Bir bakıma üretim aşamasının her birimi için ayrı ayrı gruplar oluşturmuştur. Özellikle sultan kıyafetlerinde kullanılan kumaşlarda iki hammadde ön plana çıkmaktadır: İpek ve sırma. Bu amaçla Osmanlı Devleti saray atölyelerinde kullanılacak hammaddelerin temini için saraya bağlı resmi birimler oluşturmuştur. Saray kıyafetleri ve mefruşat için kullanılan kumaşlar öncelikle saray bünyesindeki atölyelerde hâssa nakkaşları tarafından hazırlanan desenlere göre dokunur, bu atölyelerin yeterli olmadığı zamanlarda ise İstanbul ve Bursa'daki diğer atölyelere sipariş verilirdi. Özellikle ipekliler devlet tarafından kontrol altında tutulur, çözümlerinin sayısından boyasına dek her detayın esaslarına uygunluğuna bakılırdı.<sup>2</sup>

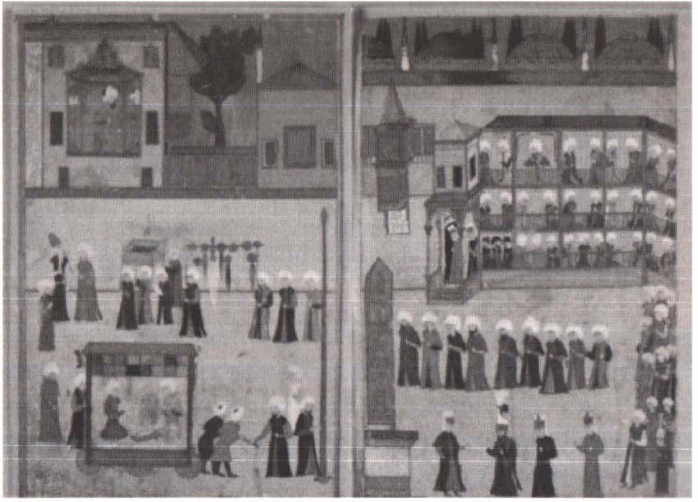
Saray kumaşlarında uygulanan desenler saray nakkaşhanesinde saray nakkaşlarınca hazırlanır ve ilgili birimlere dağıtılırdı. Nakkaşhanede üretilen desenler 15. yüzyıldan itibaren değişim göstermiş bu değişim kumaşlar üzerinde de uygulanmıştır. 16. yüzyılın başında ön planda olan rûmî ve kıvrık dallar yerini daha sonra hatayilerle zenginleştirilen spirallere bırakır. II. Beyazıt döneminde (1481-1512 bu desen grubuna bulut ve düğüm motifi de katılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Tebriz'i almasından sonra getirdiği nakkaşlar saz yolu denilen üslubun ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Kıvrık hançeri yapraklar, aralarında iri başlı çiçeklerin yer aldığı, zaman zaman hayvan figürleriyle zenginleşen bu üslup, kitaptan kumaşa çiniden mücevhere kadar geniş bir alanda yaygın olarak kullanılmıştır.<sup>3</sup>

1 Atasoy vd. 2001: 16.

2 Tezcan, 1995, 322; Altay, 1979, 3-4.

3 Tezcan, 1988, 194-195.

**Resim 3.**  
Gazzazların  
geçışı. *Sûrnâme-i*  
*Hümâyûn*,  
TSMK, H. 1344,  
vr. 62b-63a



### HÂSSA İPEK İŞLEYENLERİ

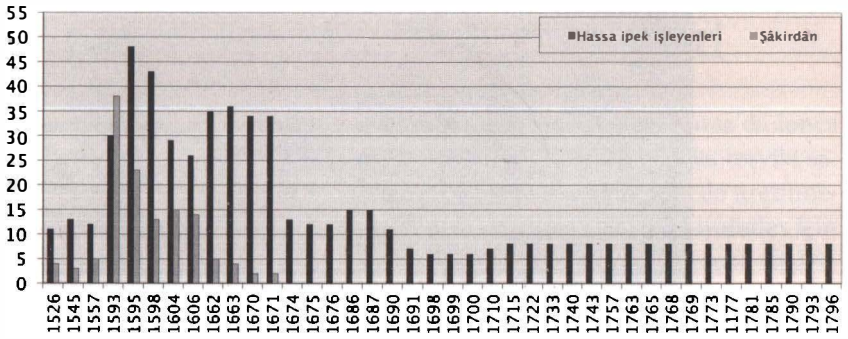
Hâssa ipek işleyenleri grubu hem saray sanatkârları olarak da isimlendirebileceğimiz saray ehl-i hıref teşkilatında hem de saray terzi teşkilatında alt grup olarak mevcuttur. Saray ehl-i hıref kayıtlarında grubun adı “cemâat-i gazzazân-ı hâssa” hâssa terzileri kayıtlarında ise “bölük gazzazân” olarak geçmektedir.

Gazzaz, ipekçi, ibrişim bükücü, ipek işleyen, ipek satan gibi anlamlara gelen kazaz sözcüğünden<sup>4</sup> gelmektedir. Gazzazların yaptıkları işleri, Osmanlı padişahlarından III. Murad'ın (1574-1595) şehzadesi III. Mehmed'in (1595-1603) sünnet düğününü konu alan 1582 tarihli *Sûrnâme-i Hümayûn*'da yer alan gazzazların geçişini gösteren resimde<sup>5</sup> görmek mümkündür (Resim 3). Bu resimde görüldüğü üzere grup ham ipeği kumaşta kullanılacak hale getirmesinin yanı sıra, ipekten yapılmış eşyaları da taşımaktadır. Bu durum grubun aynı zamanda ipekten çeşitli eşyalar da ürettiğini düşündürmektedir. Ayrıca grubun padişaha vermiş olduğu eşya-

4 Pakalın, 1983, I, 655; Şemseddin Sami, 1992, 1068; Devellioğlu, 2003, 500.

5 *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 63a.





Resim 4. Yıllara göre hâssa ipek işleyenlerin sayısı

lar arasında, musannafkese, musannaf hokka, bir kolan kuşak, hançer bağı, musannaf kamçı gibi eşyaların olması<sup>6</sup> bu düşüncüyü desteklemektedir.

Saray atölyeleri için gerekli ipek iplik, ipliğin çekilerek boyandığı Bursa'dan getirilmiştir. Ancak ihtiyaç olduğunda İran gibi farklı yerlerden de temin edilmiştir.<sup>7</sup> Ehl-i hıref bünyesinde yer alan ve ilk kayıtlardan son kayıtlara kadar mevcudiyetini koruyan hâssa ipek işleyenlerin 16. yüzyılın sonunda toplam çalışan sayısı 70'e kadar yükselmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında ortalama 30-40 civarında çalışan olan grupta 18. yüzyıla doğru ciddi bir azalma söz konusudur. 1670'lerden sonra çıracılar olarak nitelendirebileceğimiz şakirdan alt grubunun kaldırıldığı grupta bu yüzyılda 8 kişi çalışmıştır. (Resim 4)

İlk yıllarda idari unvanın kullanılmadığı grupta öne çıkan, idari görevleri olan kişilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler şu şekildedir:

| İpek işleyen Adı, Unvanı       | Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|--------------------------------|-----------------------------------------|---------------------|
| Mehmet Bosna, nam-ı diğer Faik | 1526-1557                               | 12-17,5 akçe        |
| Yusuf Abdullah, ser bölük      | 1604-1614                               | 46-47 akçe          |
| ..... Abdullah                 | 1618-1631                               | 42-48 akçe          |
| Hasan Mustafa, ser gazzâzân    | 1631                                    | 26 akçe             |
| Ahmet İbrahim, ser bölük       | 1658                                    | 15 akçe             |

6 Meriç 1963.

7 Atasoy vd. 2001: 156.

|                                          |           |                |
|------------------------------------------|-----------|----------------|
| Hasan Mustafa, ser gazzâzân              | 1662      | 9 akçe         |
| Abdülhamid İbrahim, ser bölük            | 1662      | 15 akçe        |
| Hasan Mustafa ser gazzâzân               | 1662-1671 | 10-17,5 akçe   |
| Mehmed İshak, ser gazzaz                 | 1699-1700 | 3 akçe         |
| Abdullah Ahmed, ser gazzaz               | 1701-1723 | 2 akçe         |
| Hasan Üsküdar Şehri, ser gazzaz          | 1732-1733 | 8 akçe         |
| Ahmed veled-i Ebu Bekr, ser gazzaz       | 1733-1742 | 10 akçe        |
| Ahmed veled-i Hüseyin Edirne, ser gazzaz | 1757-1760 | 13 akçe        |
| Osman Mehmed, ser gazzaz                 | 1760-1772 | 11,5-12,5 akçe |
| Mustafa bin el-Hâc Hasan, ser gazzaz     | 1772-1796 | 12,5 akçe      |

## HÂSSA SİMKEŞLERİ

Ehl-i hıref bünyesinde faaliyet gösteren grubun adı kayıtlarda “cemaat-i simkeşan-ı hâssa” olarak geçmektedir. Grubun adı 1558 yılına ait defterde<sup>8</sup> “ce-mâat-i sirmakeşler” olarak yazılmasına karşılık 1791 tarihli defterde<sup>9</sup> “cemaat-i simkeşan-ı hâssa” adının yanına “sirmakeş” derkenar kaydı düşülmüştür.

Sim, gümüş anlamına geldiği gibi altın, gümüş, bakır gibi madenlerden örülmüş tel anlamına da gelmektedir.<sup>10</sup> Simkeş, sadece haddeden gümüş tel çeken kişiler için değil haddeden altın çekenler için de kullanılmıştır.<sup>11</sup> Grup aslında doğrudan kumaş üretimi ile ilgilenmemekle birlikte kumaş ya da kıyafette kullanılacak hammaddeyi hazırlamaktadır. Altın ve gümüşü hâssa simkeşhanesinde,<sup>12</sup> dokumada veya işlemede kullanılacak hale getirdikten sonra,<sup>13</sup> yine ehl-i hıref bünyesindeki kemhacı ve zerdüzların bu tel veya ipliklerle işleme yaptığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra altın ve gümüş alaşımli telle dokunan seraser kumaş çok rağbet gördüğünden eleman sıkıntısı çekilmiş olacak ki 1584 tarihli bir kayıтта simkeşliği öğrenmek üzere Bursa'ya eleman gönderilmiştir.<sup>14</sup>

Sırmacı esnafı kendi arasında kâlcı, çekiççi, çekici, haddecı, fırıncı, makkabcı, dollabcı, tavlayıcı, çarhıcı, gibi sınıflara ayrılmıştır.<sup>15</sup> Lacomte, Osmanlı döneminde İstanbul'da sırmanın hazırlanışını şu şekilde anlatmaktadır:

8 TSMA, D. 9612.

9 TSMA, D. 1406.

10 Şükün 1984: II, 1254

11 Şemseddin Sami 1992: 759; Pakalın 1983: III, 227

12 Ahmed Refik 1987: 106

13 Uğurlu 1994: 97

14 Tezcan 1995: 322

15 Evliya Çelebi 2006: I, 292

Sırmalar çok ibtidâi bir makineyle imal edilmektedir. Bu makine, ipek telle işleyen paletli büyük bir tekerlekten ve her biri bakır bir ipek telle tutturulan otuz kadar milli fişten ibarettir. Bu ipek teli yirmi adım mesafeye durmuş bulunan bir başka işçi işçi germektedir. Tel, kendi üzerinde dönerek kabuğundan kurtulup altın veya gümüşlenmeye hazır vaziyete geldiğinde başka bir tezgâha alınır; orada tarif ettiğimize yakın bir usûlle madeni tel onu sarar. Nakış teli böylece hazırlanmış olur. Bu sırma teller çarşıda çileler haline getirilir. Bu işlem, tekerlekler sistemiyle yapılır ve tekerleklerin dönme sayısı ile uzunlukları ölçülür.<sup>16</sup>

16. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da dört simkeş kârhanesinden bahsedilmektedir. Bu dört simkeş kârhanesinin ikisi Müslümanlara, ikisi ise gayrimüslimlere aittir. Ayrıca bu dönemde sırmacı esnafı dışında ehil olmayan kişilerce sırma üretimi yapıldığı da ifade edilmektedir.<sup>17</sup> Bu dört simkeşhâne çalışan sayısının yirmiyi geçmediği bilinmekte, altın ve gümüşün israfını önlemek için acemi çırakların kullanılmadığına dair kayıtlara rastlanmaktadır.<sup>18</sup> 17 yüzyılda ise İstanbul'da 100 sırma atölyesinden ve 400 çalışanından bahsedilmektedir.<sup>19</sup>

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda sirmakeşhanelerin İstanbul, Selânik ve Bursa'da olduğu ve bu üç vilayetin dışında sirmakeşhane açılmasına müsaade edilmediği anlaşılmaktadır.<sup>20</sup> Bu yüzyılda sırmalı kumaşların çokça kullanılması, hatta akçelerin sırma üretiminde kullanılması, darphaneyi zor durumda bıraktığından 1716'da yayınlanan bir hükümde İstanbul kaymakamı ve kadısından sırmalı kumaşların satışının yasaklaması istenmektedir.<sup>21</sup> İstanbul'da Beyazıt'dan Aksaray'a giden cadde üzerinde bulunan ve günümüze ulaşan Simkeşhâne-i Âmire'den önce simkeşhâne Irgat pazarında Çorlulu Ali Paşa Camii ve Medresesi'nin olduğu yerdeydi. Devletin zengin olduğu zaman rağbet gören bu müessese, Tanzimat Fermanı'nın ilanından (3 Kasım 1839) sonra işlerin azalmasından dolayı kapanmıştır.<sup>22</sup>

16 Lacomte bty: 76.

17 Ahmed Refik 1987: 193.

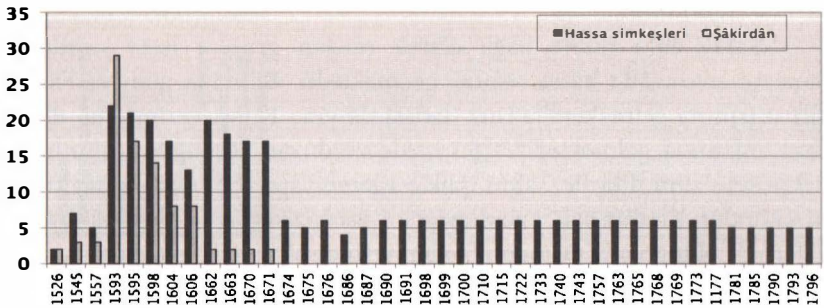
18 Ahmed Refik 1987: 106.

19 Evliya Çelebi 2006: I, 292.

20 Ahmed Refik 1988: 34-35.

21 Ahmed Refik 1988: 54-56.

22 Pakalın 1983: III, 227.



Resim 5. Yıllara göre hâssa simkeşlerinin sayısı

16. yüzyılın başında toplamda 4 olan grubun sayısı aynı yüzyılın sonunda 22 simkeş ve 29 şakird olmak üzere toplamda 51'e yükselmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda azalarak 18. yüzyılın başlarında 6'ya, yüzyılın sonlarına doğru 5'e düşmüştür. (Resim 5)

16. yüzyılda idari bir unvanın kullanılmadığı grupta 17. yüzyılın başında bölükbaşı unvanı kullanılmıştır. Grupta öne çıkan, idari görevleri olan kişilerin isimleri ve aldıkları günlük ücretler şu şekildedir:

| İpek işleyen Adı, Unvanı       | Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|--------------------------------|-----------------------------------------|---------------------|
| Hüseyin                        | 1526                                    | 9 akçe              |
| İskender Ermeni                | 1545                                    | 12,5 akçe           |
| Mustafa Bosna                  | 1557                                    | 6 akçe              |
| Ali, ser bölük                 | 1604                                    | 32 akçe             |
| Mehmed Abdullah, ser bölük     | 1604-1608                               | 20 akçe             |
| Mustafa Abdullah, ser simkeşân | 1613-1631                               | 30-34 akçe          |
| Mustafa Halil, ser simkeşân    | 1658-1671                               | 23 akçe             |
| Mustafa Nâm, ser simkeş        | 1698-1711                               | 13-14 akçe          |
| Mustafa Ömer, ser simkeş       | 1723                                    | 7 akçe              |
| Mehmed bin İsmail, ser simkeş  | 1733-1760                               | 10 akçe             |
| Eski Ömer, ser simkeş          | 1761-1765                               | 10 akçe             |
| Elhâc Osman, ser simkeş        | 1768-1772                               | 7-8 akçe            |
| İbrahim Osman, ser simkeş      | 1772-1776                               | 5-8 akçe            |
| Selman Ağa, ser simkeş         | 1776-1777                               | 9 akçe              |
| Salih Ağa, ser simkeş          | 1777-1796                               | 9 akçe              |

Saray ehl-i hirefe bağılı olarak çalışan grubun ismi kayıtlarda “cemâat-i zerduzân-ı hâssa” olarak geçmektedir. Bilindiği gibi zer Farsça altın anlamına gelmektedir. Dûz ifadesi de yine Farsça terim olup dikici diken anlamına gelmektedir.<sup>23</sup> Şu halde zerdûzan sözcüğünü günümüz Türkçe'sine altın dikiciler, altın iplikle işleme yapanlar şeklinde çevirmek mümkündür. Zerdüz halı,<sup>24</sup> zerdüz ipek,<sup>25</sup> zerdüz keçe,<sup>26</sup> zerdüz yastık<sup>27</sup> örneklerinde olduğu gibi Osmanlı medeniyetinde altın iplikle işlemeli kıyafet ya da eşyaların zerdûz kelimesi ile birlikte kullanıldığına birçok yerde rastlanmaktadır. Ayrıca sim/sırmanın Osmanlı çadırlarında da yoğun olarak kullanıldığı<sup>28</sup> görülmektedir. Şu halde, ehl-i hiref teşkilatının bir diğer grubu olan simkeşler, altın ve gümüşü dokumada veya işlemede kullanılacak şekilde hazırlarken, zerdüzların, simkeşlerin üretmiş olduğu bu malzemeyi kullanarak işlemleri yaptığı anlaşılmaktadır.

Altın ve gümüşün geleneksel dokumacılıkta çeşitli kullanım alanları vardır: “Altın veya gümüş, kurşun levhalar arasında, altın dövücüler tarafından ince levha-varak haline getirilinceye kadar dövülerek inceltilir. Dokumacılıkta kullanılabilir duruma getirmek için de kurutulmuş bağırsak üzerine yapıştırılırdı. Dar şeritler halinde kesilen altınlanmış bağırsak, ipek, keten veya pamuk ipliklere sarılarak atkı veya işleme ipliği olarak kullanılmıştır.”<sup>29</sup> Osmanlı tekstil sektöründe gümüş ve altın sırmaların üç şekilde kullanıldığı görülmektedir: 1. Klaptan: Gümüş, altın veya altın alaşımlı gümüş tel, ekseri çift iplik etrafına gevşekçe sarılır. Türk dokumalarında hakiki gümüş tel kullanılmıştır. Gümüş tel beyaz iplik etrafına sarılınca gümüş etkisi yapar ve gümüş veya beyaz klaptan adı verilir. Bazen özellikle seraserlerde altın alaşımlı tel, hatta hakiki altın tel kullanılmıştır. 2. Tel: Bazen dokumada ipekle beraber doğrudan doğruya altın ve gümüş teller kullanılmıştır. Buna en değerli kumaş olan seraserde rastlanır. 3. Sim:

23 Semseddin Sami 1992: 625

24 Evliya Çelebi 2006: I, 94

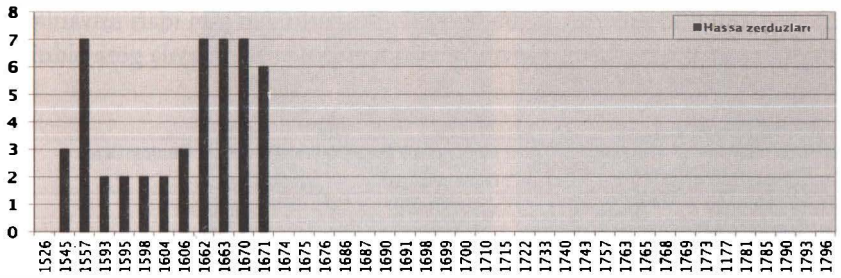
25 Evliya Çelebi 2006: I, 310

26 Evliya Çelebi 2006: I, 279

27 Evliya Çelebi 2006: I, 301

28 Onuk 1998: 53-178, 249

29 Uğurlu 1994: 97



**Resim 6.** Yıllara göre hâssa zerdüzarlarının sayısı

Metal iplik, çekirdek pamuk iplik etrafına, ipliği kapatacak şekilde sarılır. Klaptanın aksine iplik hiç görülmez, sadece metal tel görülür. Tabii burada kıymetli metal, klaptandan daha fazla kullanılmış olur.<sup>30</sup>

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki sırmalı padişah kıyafetleri örneğinde de olduğu gibi sırmanın en geniş kullanım alanı kumaştır.<sup>31</sup> Ancak zaman zaman halıda da sırma kullanımı görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yabancı devletlerin elçilerine verilen hediyeler arasında 'zerdus' (sırmalı) halı olması,<sup>32</sup> ve Londra-Sotheby's Müzayede Evi'nde satılan, İstanbul-Kumkapı'da dokunmuş, 19. yüzyılın sonuna tarihlenen 6 adet simli ipek halının varlığı<sup>33</sup> halıda da sırma kullanıldığını göstermektedir.

Ehl-i hıref teşkilatının çalışma yerleri hakkında kayıtlara rastlanan gruplardan biri de cernâat-ı zerdûzân-i hâssa'dır. Eldeki bilgilere göre zerdüzarların çalışma mekânı, sarayın birinci avlusundaki "cebehâne olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nin arka-yan hasır işliklerin bitişiğindeki" bölgedir.<sup>34</sup> Kayıtlardan grubun 16. yüzyılın ortalarına doğru oluşturulduğu ve 17. yüzyılın sonunda doğru da kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Birimin talebe alt grubunun olmadığı ve aktif olduğu dönemde çalışan sayısı ancak yedi olmuştur. (Resim 6)

30 Gürsu 1988: 24; Yaman 2008: 49-50

31 Tezcan 1995: 321-330; Uğurlu 1994: 94-99

32 Evliya Çelebi 1996: 82

33 Antik-Dekor 1995: 48-51; Antik-Dekor 1995a: 54-55; Yaman 2000: 45-50; Yaman 2008: 50

34 Çağman 1989: 39

Bazı dönemlerde ser bölük ya da ser zerdûzan gibi idari unvanların olduğu grup çalışanlarının yevmiyeleri 17. yüzyılda 16. yüzyıla göre oldukça azalmıştır:

| Zerdûz Adı, Unvanı        | Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|---------------------------|-----------------------------------------|---------------------|
| Kasım Enkerus             | 1545                                    | 16,5 akçe           |
| Murad bin Ali             | 1557                                    | 14 akçe             |
| Mehmed İbrahim            | 1604                                    | 22 akçe             |
| Derviş Hüseyin, ser bölük | 1606-1614                               | 7 akçe              |
| Mustafa Mehmet            | 1618-1631                               | 6 akçe              |
| Abdullah, ser zerdüzan    | 1658-1671                               | 5-9 akçe            |

### HÂSSA KEMHA DOKUYANLARI

Ehl-i hıref ve saray terzileri bünyesinde farklı kumaş üretim birimleriyle karşılaşilmektedir. Kemha ve kadife dokuyanlar bu birimlerin en önemlileridir. Kemha, çözgü ve atkısı ipek olan, desenleri oluşturan takviye atkısında gümüş ve altın tel kullanılarak çok sıkı dokunmuş, özellikle kaftan yapımında kullanılan kumaş çeşididir (Resim 7). Çözgüsü ipek, atkısı altın alaşımlı gümüş veya altın tel olan ipekli kumaş türüne ise serâ-ser denir. Türüne göre 65 cm. genişlikteki kemha kumaşının çözgü sayısı 6700-8150 arasındadır. Bursa'da dokunan ilk ipekli kumaş kemhanın diğer üretim yerleri İstanbul, Amasya ve Edirne'dir.<sup>35</sup> Ayrıca kemha, atkı ve çözgü tel adedine, boyasına ve nakışına göre de dolâbi, tâb-dihi, yek-renk, gülüstani gibi sınıflandırma yapılmıştır.<sup>36</sup> Devlet kalitenin düşmemesi için kemha dokuyuculuğunu sıkı denetim altında tutuyordu.<sup>37</sup> Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü şenliğinde olağanüstü güzel ipekli giysilere bürünmüş kemhacılar, sııkların ucuna takılmış kumaş örneklerini taşıyarak görkemli geçişi ile dikkat çekiyordu. Altın ve gümüş telli iplik ve ipekle dokunmuş bu kumaşlar güneş ışığı altında parlayarak göz kamaştırıyordu.<sup>38</sup> (Resim 8)

35 Dölen 1992: 547, 549; Sözen 1998: 192; Gürsu 1988: 24

36 İnalçık 2008: 248

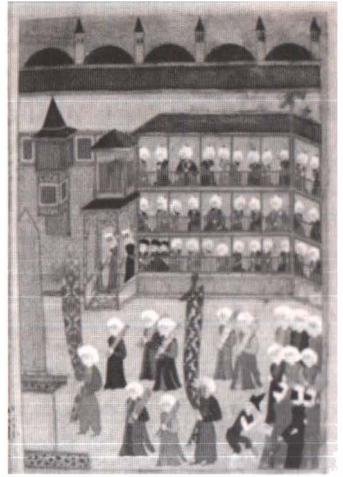
37 Atasoy 1997: 46

38 Atasoy 1997: 76-77



**Resim 7.**

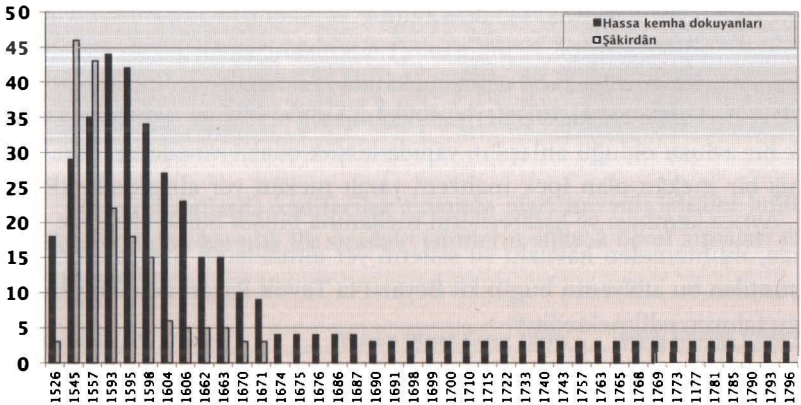
*Kemha kumaşı. 17. yüzyıl. TSM, 13/1668 (solda).*



**Resim 8.**

*Kemhacıların geçişi. Sûrnâme-i Hümayûn, TSMK, H. 1344, vr. 33ob*

Ehl-i hiref bünyesinde oluşturulan kemha dokuyanların bulunduğu grup, 16. yüzyılın başından 18. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. 16. yüzyılda bir ara usta ve talebelerinin toplamı 70'i geçen kemhacılar grubunun çalışan sayısı daha sonraki dönemlerde sürekli azalmış ve 18. yüzyıl boyunca 3 olarak kalmıştır. (Resim 9)



**Resim 9.** Yıllara göre hâssa kemha dokuyanlarının sayısı



16. yüzyıl başına kadar ilk isim için ser oda, ser bölük, ser kâr gibi unvanlar kullanılırken bu tarihten sonra ser kemhabâf unvanı kullanılmıştır. Kivan Arnavud, Osman Yunus Veli gibi 40-50 akçe yevmiye alan baş kemhacılar başka Abdurrahman Veli örneğinde olduğu gibi iki akçe yevmiye alan baş kemhacıya da rastlanmaktadır:

| Kemha Dokuyan Adı, Unvanı               | Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|-----------------------------------------|-----------------------------------------|---------------------|
| Rüstem Rus                              | 1526                                    | 7 akçe              |
| Maksud Ermeni, ser oda                  | 1545                                    | 15,5 akçe           |
| Mehmed bin İlyas, ser kâr               | 1557                                    | 24,5 akçe           |
| Kivan Arnavud, ser bölük                | 1604-1608                               | 40-46 akçe          |
| Osman Yunus Vel, ser kemhabâfân         | 1613-1631                               | 37-53 akçe          |
| Ahmet Halil, ser kemhabâfân             | 1658-1671                               | 11,5-13,5 akçe      |
| Abdurrahman Veli, ser kemhabâf          | 1698-1715                               | 2 akçe              |
| Elhâc Mustafa bin İbrahim, ser kemhabâf | 1787-1789                               | 10 akçe             |
| Ebu Bekr, ser kemhabâf                  | 1789-1796                               | 10 akçe             |

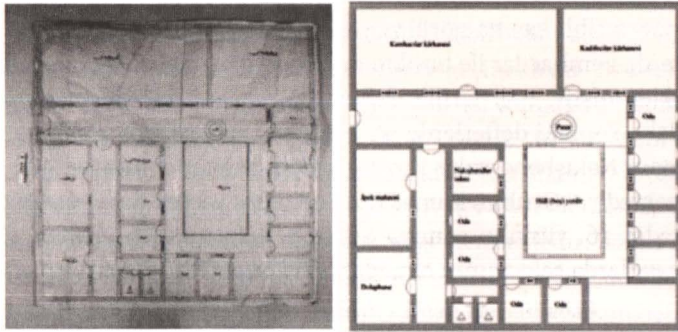
#### HÂSSA KADİFE DOKUYANLARI

Bir diğer kumaş türü olan kadife kumaşı için de Osmanlı sarayına bağlı birim bulunmaktadır. Ancak çalışanların sayısı ve uzun süreli olmaması kumaşın kemha kadar ilgi görmediğini düşündürmektedir.

Topkapı Sarayı Arşivi'nde kemha ve kadife dokuyanların çalışma mekânını gösteren 1808 tarihli 43 x 43 cm ebadında bir plan<sup>39</sup> mevcuttur. Plana göre üstte sağdaki en geniş mekânda kemhacıların dükkânı-atölyesi, soldaki mekânda ise kadifecilerin dükkânı-atölyesi ibaresi yazılıdır. Ortada açık bir avlusu olduğu anlaşılan yapıda küçük odalar ve odalara göre daha geniş bir mekân olan ipek mahzeni yazılı mekân yer almaktadır (Resim 10). Ayrıca kemhacı ve kadifecilerin mekânına bitişik holde üzerinde pınar yazan, muhtemelen havuzlu su sistemi yer almaktadır. Saraya ait olduğu düşünülen bu atölyenin bugünkü Beyazıt'ta Tavuk Pazarı denilen yerde olduğu tahmin edilmektedir.<sup>40</sup>

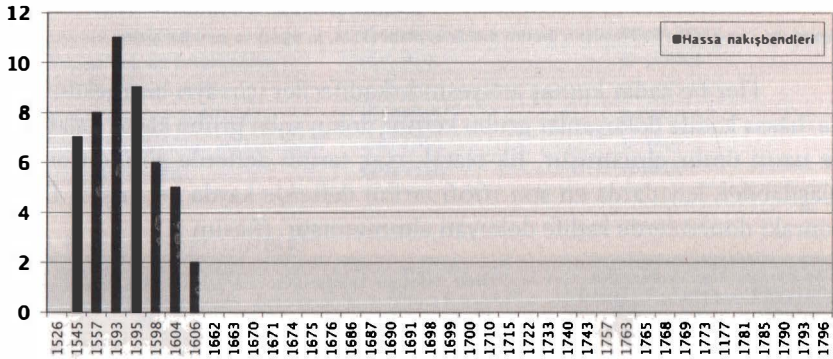
39 TSM, E. 6342

40 Öz 1946: 46-47. Yapılan incelemelerde Tavuk Pazarı bölgesinde plana uygun bir yapı tespit edilememiştir.



## HÂSSA NAKİŞBENDLERİ

1526 tarihli kayıta görülmeyen hâssa nakışbendleri grubu 1545 tarihli defterde kemhacılar ile birlikte yazılmış ve isimlerin yanına nakışbend ibaresi eklenmiştir. 1557 tarihli defterde “cemâat-i nakışbendân-ı kemhâbâfan,” daha sonraki defterlerde ise “cemâat-i nakışbendân-ı hâssa” olarak geçmektedir. Nakışbend nakış yapan, nakkaş, ressam, musavvir gibi anlamlara gelmektedir.<sup>41</sup> Grubun kumaş üzerine nakış işleme ile uğraştığı tahmin edilmektedir. 16. yüzyılın sonuna doğru 11 çalışanı olan grubun 1635’ten sonraki kayıtlarda çalışanın olmadığını görülmektedir (Resim 12).



Resim 12. Yıllara göre hâssa nakışbendlerini sayısı

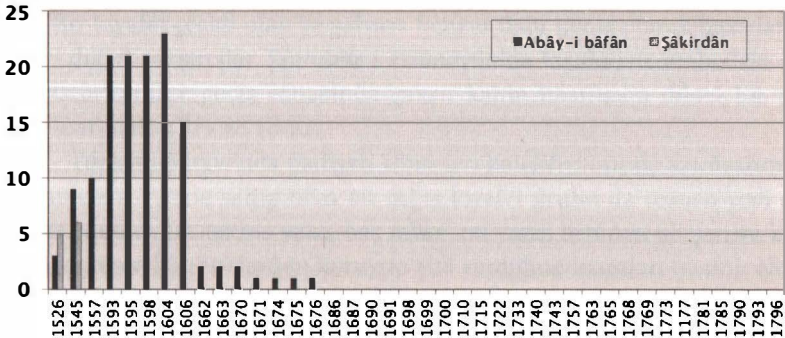
1545-1609 dönemi kayıtlarında görülen nakışbend grubunda ser, kethüda gibi idari unvanlı kişiler bulunmamaktadır. Ayrıca şakirdan olarak yazılan çıraklar grubu da yer almamaktadır. Grupta ilk isim olarak yazılan kişiler ve aldıkları yevmiyeler şu şekildedir:

| Nakışbend Adı, Unvanı    | İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|--------------------------|-------------------------------|---------------------|
| Ahmed Trabzon, nakışbend | 1545-1557                     | 9-13,5 akçe         |
| Mehmed Cafer             | 1604-1622                     | 13-16,5 akçe        |
| Müslim Cafer             | 1625-1631                     | 4 akçe              |

41 Şemseddin Sami 1992: 1468

Ehl-i hıref teşkilatının alt gruplarından biri olan abacıların ismi kayıtlarda “cemâat-i abây-ı bâfân-ı hâssa” olarak geçmektedir. Aba terimi, yünden yapılan kaba kumaş için kullanıldığı gibi bu kumaştan yapılan üstlük elbiseler için de kullanılmıştır.<sup>42</sup> Bâf sözcüğü Farsça “bâften” yani dokumak fiilinden gelmiş olup dokuyanlar anlamındadır.<sup>43</sup> Kayıtlarda aba dokuyanlar şeklinde geçmesi grubun aba kumaşından kıyafet üretenlerden değil, sadece aba kumaşını imal edenlerden oluştuğunu göstermektedir. Zaten abacıların geçişinin sahnelendiği *Sûrnâme-i Hümayûn*’daki resimde<sup>44</sup> de abacılar ellerinde kumaş topları taşımaktadır. Ancak zaman zaman aba kumaşı dokuyanların bu kumaşlardan kıyafet hazırladıkları da olmuş ve bu yüzden terzilerle aralarında davalık olan sorunlar yaşanmıştır. 1784 tarihli bir hükümde, abacı esnafının terzi esnafının yapması gereken kıyafetleri de yapması nedeniyle yapılan resmi şikayeti bu konudaki sorunlara bir örnektir.<sup>45</sup>

Ehl-i hırefle ilgili ilk kayıttan itibaren mevcut olan grupta, çalışan sayısı 16. yüzyılın sonunda 25’e kadar çıkmıştır. Ancak daha sonra sayısı gittikçe azalan abacılar grubuna 17. yüzyılın sonuna doğru artık elaman alınmamıştır. 18. yüzyıl boyunca ehli hıref defterlerinde bölüğün adı olmasına karşın herhangi bir çalışmanı yoktur (Resim 13).



Resim 13. Yıllara göre hâssa aba dokuyanlarının sayısı

42 Şemseddin Sami 1992: 925

43 Şükûn 1984: I, 251

44 *Sûrnâme-i Hümayûn*, 1582, TSM, H. 1344 vr. 131a

45 Kal'a 1988: 338-9

Mevcut olduğu dönemde ser olarak görev yapan ya da önde gelen isimler ve aldıkları yevmiyeler şu şekildedir:

| <b>Aba Dokuyan Adı, Unvanı</b> | <b>Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları</b> | <b>Aldığı Günlük Ücret</b> |
|--------------------------------|------------------------------------------------|----------------------------|
| Mehmed Can Tebrizi             | 1526                                           | 14 akçe                    |
| Mir Hasan Tebrizi              | 1545                                           | 7 akçe                     |
| Ferhad Boğdan                  | 1557                                           | 4 akçe                     |
| Osman Mehmed, ser bölük        | 1604-1608                                      | 40-41 akçe                 |
| Osman Mahmud, ser abaibafan    | 1613-1630                                      | 49-58,5 akçe               |
| Ali Cafer, ser bölük           | 1631                                           | 20 akçe                    |
| Mehmet Hüseyin                 | 1658-1671                                      | 7 akçe                     |

## HÂSSA TERZİLERİ

**H**âssa terzileri başta kıyafet olmak üzere saraya ait dikim işlerini üstlenen gruptur. Padişahlarla birlikte sefere gitmeleri kanun olan birimin başında, baş terzi görevli olup gruptaki eleman istihdamı tayinleri ve maaş ödemeleri; belgelerden de anlaşılacağı üzere<sup>1</sup> hazine nedarbaşının onayı ile yapılıyordu.

Saray terzilerinin yaptıkları işlerde elbette ilk akla gelen özenle hazırlanan padişah kaftanlarıdır. Birbirinden güzel ve titizlikle hazırlanmış kaftanlarla ilgili olarak Topkapı Sarayı Müzesi zengin bir koleksiyona sahiptir. Sadece padişahlar için değil, Osmanlı halkı için de kaftan milli bir kıyafettir. *Sûnâme-i Hümayûn*'da kaftan terzilerinin geçişinde terzi esnafı, ellerinde taşıdıkları uzun sırkıların ucuna astıkları ve giymiş oldukları rengarenk kaftanlarıyla dikkat çekmektedir. (Resim 14-17)

Osmanlı medeniyetinde erkekler için geleneksel giyim biçiminde üstte kaftan ön plana çıkarken altta ise şalvar ya da çakşır kıyafetleri esastır. Topkapı Sarayı'ndaki örneklerden de anlaşılacağı üzere padişahların milli kıyafetleri arasındaki şalvarın bol kesim olarak hazırlandığı dikkat çekmektedir. Bir kıyafet çeşidi olan ve şalvara benzer üstü geniş olarak hazırlanan<sup>2</sup> çakşırı diken çakşırcılar *Sûnâme-i Hümayûn*'da taşıdıkları arabadaki asılı çakşırlarla birlikte geçiş esnasında çakşır kalıbı hazırlayıp diken bir terzi sahnelenmiştir. (Resim 18-21)

Topkapı Sarayı'nda padişah elbiseleri koleksiyonunda azımsanmayacak derecede öneme sahip olan bir diğer kıyafet grubu da seksen yedi adet tılsımlı gömlek, bir takma yaka, beş takke, on yazılı örtüden oluşan ve kişiyi hastalıklardan, kötülüklerden koruyup şifa verdiği inanan tılsımlı elbiselerdir. Tılsımlı gömlekler ince pamuklu kumaşların aharlanarak kağıt özelliği kazandırılmasıyla hazırlanmışlardır.<sup>3</sup> Gömlek için önce kumaşlar kesilir, üzerine yazılar yazıldıktan sonra birleştirilirdi. Kıyafetlerin hazırlanmasında

1 BOA, İbnülemin Saray Mesalihi, 484, 2889, 3262.

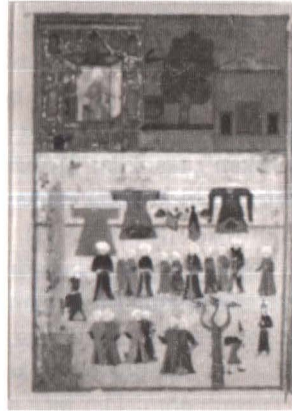
2 Koçu 1969: 59-60.

3 Tezcan 2011: 9.



**Resim 14.** Kaftan. 16. yüzyılın ikinci yarısı. TSM, Envanter No: 13/8

**Resim 15.** Kaftan. 16. yüzyıl ortaları. TSM, Envanter No: 13/529 (sağda)



**Resim 16.** Şehzade kaftanı. 17. yüzyıl başı. TSM, Envanter No: 13/268

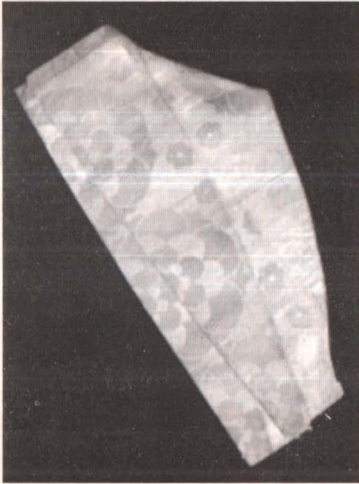
**Resim 17.** Kaftan tarzlarının geçişi. *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 23a (sağda)





**Resim 18.** Şalvar TSM, 13-407

**Resim 19.** Şalvar. 16. yüzyılın ikinci yarısı. TSM, 13-131 (sağda)



**Resim 20.** Şalvar 16. yy. sonları. TSM, 13-965

**Resim 21.** Çakşırcıların geçişi. Sünnâme-i Hümayûn, TSMK, H. 1344, y,123a (sağda)



müneccimler, derviş veya tarikat şeyhleri, hattatlar, müzehhiblerin işbirliği söz konusudur.<sup>4</sup> Hâssa terzilerinin bu kıyafetlerin kumaşlarının kesilip yazısı ve bezemesi hazırlandıktan sonra dikim işini üstlendiklerini tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

Sarayın önemli kurumlarından biri olan hâssa terzilerinin çalışma mekanları ile ilgili bilgileri Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde ve çeşitli belgelerde görmekteyiz. Evliya Çelebi, biri Fatih Sultan Mehmed tarafından diğeri Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan iki büyük atölyeden bahsetmektedir. Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırmış olduğu atölyenin Sultanahmet'de, Arslanhane'nin bitişiğinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırmış olduğu atölyenin ise bugünkü Gülhane Parkı'nın girişine yakın yerde, Topkapı Sarayı'nın dış suru üzerinde bulunan ve padişahların geçit yapan alayları seyrettiği Alay Köşkü'nün karşısında olduğunu, her iki atölyede ise 500 er kişinin çalıştığını belirtmektedir.<sup>5</sup>

1795 tarihli belgede hâssa terzilerinin Alay Köşkü önünde olduğuna dair bilgi olması<sup>6</sup> Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Ancak günümüzde, bahsedilen yerde sonraki dönemde inşa edilen yapılar mevcuttur.

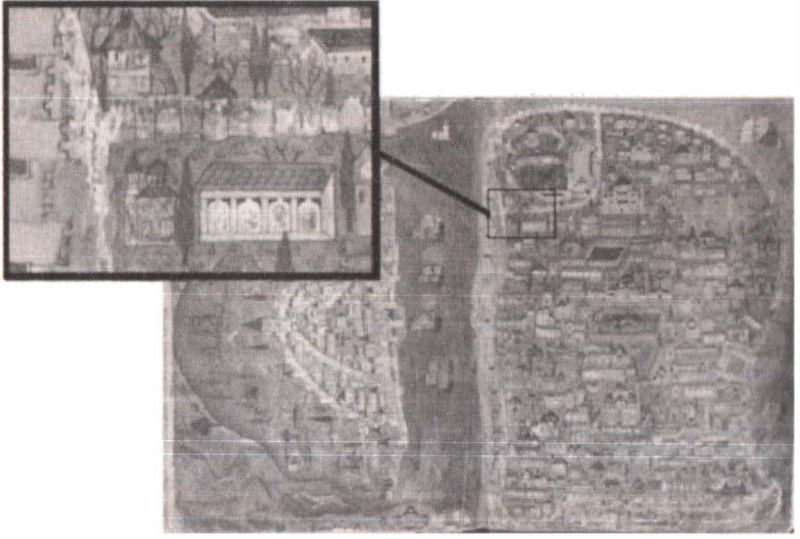
Günümüzde her ne kadar bu terzihane mevcut olmasa da, Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde Matrakçı Nasuh tarafından hazırlanan *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* aldı eserindeki İstanbul haritasında terzihane olduğu düşünülebilecek bir yapı mevcuttur (Resim 22). Resimde Alay Köşkü karşısında bir bina ve hemen yanında küçük bir cami dikkat çekmektedir. Hâssa terzileri defterlerinde idari kadroda baş terzi ve kethüdadadan sonra imam bulunmaktadır. Ayrıca belgelerde Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan bu caminin hâssa terzihanesinin kapısının üstünde olduğu belirtilmektedir.<sup>7</sup> Tüm bu kayıtlar göz önüne alındığında saray terzihanesi ve caminin birlikte işletildiği, cami imamının saray terzihanesi bünyesinde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Matrakçı Nasuh da İstanbul resminde önemli yapıları gerçekçi resmettiğine göre bu iki yapının saray terzihanesi ve camisi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

4 Tezcan 2011: 16-17.

5 Evliya Çelebi, 1999: 318.

6 BOA, Cevdet Evkaf [C.EV.], 634-31963.

7 BOA, C.EV. 634-31963, 414-20957, 50-2461.



**Resim 22.** İstanbul. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, İÜK, T. 5964, vr. 8b-9a

Saray terzi kayıtları ortalama 4-5 sayfa civarında olup hâssa terzileri maaş defteri şeklinde kayıtlı başlamakta ve tarih belirtilmektedir. Daha sonra baş terzi, terzi kethüdası, imam, müezzin şeklinde sıralanan görevliler ve aldıkları yevmiyeler yazılmaktadır. Bu idari görevlilerden sonra şahıs adlarıyla ifade edilen, 17. yüzyılda her birinin ortalama 20-30 çalışanı olan, sayısı 4-5 civarında olan bölükler gelmektedir. Bölüklerden sonra ipek işleyen gazzâzân, gazzazları hallacân, hallaçları ise edikyan bölüğü ve basmacılar bölüğü takip etmektedir. Müteferrika grubunun en son sırada geldiği teşkilatta, gruplardan sonra şakirdan olarak belirtilen talebe, çırak alt grupları gelmektedir. Tabi bu grupların hepsi her dönemde olmamış, bir kısım grup sadece belli zamanlarda görülmüştür. Bir örnekleme yapılacak olursa yıllara göre hâssa terzi grupları ve çalışan sayısı şu şekildedir:

|                | 1593 Yılı Hâssa Terzileri<br>MAD.d 7238 | 1670 Yılı Hâssa Terzileri<br>BOA, MAD.d 2308 | 1782 Yılı Hâssa Terzileri<br>BOA, KK. 7232 |
|----------------|-----------------------------------------|----------------------------------------------|--------------------------------------------|
| İdari personel | Ser, Kethüda, Terzi,<br>İmam, Müezzîn   | Ser, Kethüda, İmam,<br>Müezzîn               | Ser, Terzi                                 |
| Bölük 1        | 36                                      | 21                                           | 21                                         |
| Şakirdan       | 10                                      | 2                                            |                                            |
| Bölük 2        | 30                                      | 19                                           | 14                                         |
| Şakirdan       | 10                                      | 2                                            |                                            |
| Bölük 3        | 25                                      | 15                                           | 10                                         |
| Şakirdan       | 13                                      |                                              |                                            |
| Bölük 4        | 22                                      | 14                                           | 10                                         |
| Şakirdan       | 9                                       |                                              |                                            |
| Bölük 5        | 22                                      | 12                                           | 7                                          |
| Şakirdan       | 9                                       |                                              |                                            |
| Gazzâzân       | 6                                       | 1                                            |                                            |
| Şakirdan       | 4                                       |                                              |                                            |
| Hallacan       | 10                                      | 3                                            | 2                                          |
| Edikyan        | 40                                      | 2                                            |                                            |
| Şakirdan       | 9                                       |                                              |                                            |
| Basmacıyan     |                                         | 1                                            |                                            |
| Müteferrika    |                                         | 40                                           | 20                                         |

Ser ve kethüda unvanlı kişilerin gelir, gider, sipariş, planlama, iş takibi, tasarım gibi idari işleri yürüttüğü tahmin edilen bir durumdur. İmam ve müezzîn ise çalışanların cemaatle namazı kılmalarında görev aldıkları düşünülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi belgelerden de anlaşılacağı şekilde terzi atölyesinin bitişiğinde bir camiden bahsedilmektedir. Muhtemelen imam ve müezzîn bu camide görevlendirilmiştir. Diğer teşkilatlar için böyle bir imam ve müezzîn görevlendirilmezken hâssa terzileri için neden imam ve müezzîn kadrosu tahsis edildi sorusu gündeme gelmektedir. Olasılıkla Hz. Peygamberin hırkasına hürmetten kaynaklanan bir gelenektir ve padişahların kıyafetlerine ölümünden sonra türbesinde sandukasının üzerine örtülecek kadar önem verilmesinden anlaşılacağı üzere bu kıyafetlere büyük bir değer atfedilmektedir. Bu nedenle böyle kutsal sayılabilecek kıyafetleri hazırlayan kişilerin de dini vecibelerini titizlikle yerine getirmelerini temin etmek için, atölyenin hemen yanına cami yapıldığı gibi bu cami için imam ve müezzîn ihdas edildiğini düşündürmektedir.

İdari personelden sonra sayıları beş olan bölüklerin yanına genellikle, “Bölük 2 Seyyid Ahmet, Bölük 2 ser bölük Hasan” örneklerinde olduğu gibi bölüğün yanına bölükbaşının adı da yazılmıştır. Yıllara göre çalışan sayısının değiştiği bu beş bölüğün ne iş yaptıkları kesin olarak bilinmemektedir. Hâssa terzilerinin ana gruplarını oluşturan bu beş bölüğün kaftan, gömlek, şalvar, çakşır gibi farklı kıyafet gruplarını hazırladıklarını tahmin etmek zor olmayacaktır.

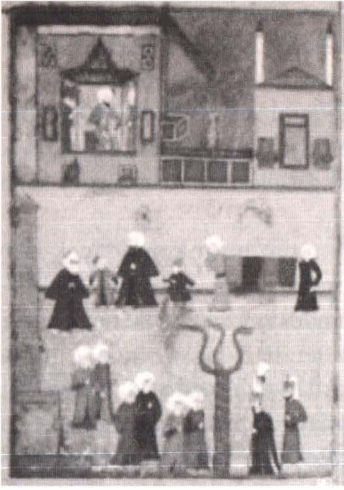
Yukarıda bahsettiğimiz kumaş üretim birimlerinde ipek işleyenler grubu gibi hâssa terzi teşkilatında da ipek işleyen gazzâzân grubu bulunmaktadır. Bu grubun ehl-i hiref bünyesindeki gazzazlar ile ne tür bir ilişkisi olduğu bilinmemektedir. Ancak hâssa terzileri bünyesindeki gazzazların sayısı ehl-i hiref çatısı altındaki gazzazlardan daha azdır. 16. yüzyılda bir ara 10’a kadar çıkan gazzazların sayısı 17. yüzyılda birkaç kişi ile sınırlı kalmış, en son 1670’de sayı 1’e kadar düşmüştür. Ehl-i hiref’de gazzazlar 18. yüzyılın sonuna kadar mevcudiyetini korurken, hâssa terzi teşkilatında 1673 tarihinden sonra artık gazzaz görülmez.

Hallaçların daha çok kalın kıyafetlerde ya da ev eşyalarında kullanılan pamuğu hazırlayan ve kabartan grup olduğu tahmin edilmektedir. Yıllara göre bu grupta çalışan kişi sayısında değişiklik olsa da hâssa terzileri teşkilatının kuruluşundan en son kayıtlara kadar varlığını korumuştur.

Hallaçlardan sonra gelen basmacıların daha çok pamuktan doku- nan kumaş üzerine basma tekniği ile bezeme yaptığı düşünülmektedir. Basma aynı zamanda pamuk ipliği kullanılarak dokunan kumaşlara verilen genel isimdir. Basmada temel özellik düz desenli kumaşlar üzerine kalıplarla motif ya da kompozisyonların basılmasıdır. Kalıpla işaret ya da şeklin basılmasının tarihi Anadolu’da Hititlere kadar uzanmaktadır. Kumaş üzerine baskı tekniği ise Milattan önceye kadar uzanmaktadır.<sup>8</sup> Başta Tokat yöresi olmak üzere halen Anadolu’da birçok bölgede geleneksel biçimde uygulanan<sup>9</sup> basma tekniğinde desen bölümleri önce ahşap ya da metal kalıplara bıçak veya oyma aletleriyle işlenir. İstenilen biçimde hazırlanan kalıpların yüzeyine boya sürülerek desen oluşturulacak kumaş

8 Kaya 1988: 10.

9 Kaya 1988: 75-10.



**Resim 23.** Basmacıların geçişi. *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 143a.

**Resim 24.** İpek basmacılarının geçişi. *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 224a (sağda)

üzerine basılır. Bu tür kumaşlarda aynı kalıplar kullanıldığından desenler de tekrarlanır.

*Sûrnâme-i Hümayûn*'da basmacılarla ilgili iki resim yer almaktadır (Resim 23-24). Bunlardan birinde basma tekniği ile hazırlanmış kumaşlar taşıyan kişilerle, yine bu teknikle hazırlanmış kıyafetleri giyen kişilerin geçişi konu edilmektedir. Eserin metninde zamanla solmayan cinsten güzel elbiseler giydikleri ve kıyafetlerin rengârenk olduğundan bahsedilmektedir.<sup>10</sup> Konu ile ilgili bir diğer resimde ise, ipek üzerine baskı yapılan kumaşlardan yapılmış kıyafetleri giyen kişiler ve ipek baskı yapan kişinin yer aldığı arabanın geçişi gösterilmektedir. Resimde arabadaki kişinin elindeki kalıpla baskı yaptığı net olarak görülmektedir. Eserin metninde bu kişilerin ipek üzerine rümi, hatayi ve türlü türlü çiçekler bastığı anlatılmaktadır.<sup>11</sup>

<sup>10</sup> Atasoy 1997: 91.

<sup>11</sup> Atasoy 1997: 92.

Basmacıların, Osmanlı saray geleneğinde Ramazan'ın on beşinde yapılan Hırka-i Şerif ziyaretini müteakiben ziyaretçilere bizzat padişah tarafından dağıtılan, bir nevi mendil olan destimâlin<sup>12</sup> hazırlanması işi ni üstlendikleri de tahmin edilmektedir. Farsça el silecek bez, elbezi, gibi anlamlara gelen destimâl üzerindeki farklı türdeki yazılar kalıpla basılırdı. Halen Topkapı Sarayı Müzesi'nde bu şekilde basılı destimâl olarak isimlendirilen mendiller ve bu tür mendillerin basımında kullanılan kalıplar bulunmaktadır.<sup>13</sup>

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlükte, yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lapçın, kısa çizme anlamlarına gelen edik üretimi için hâssa terzileri bünyesinde edikyan alt grubu oluşturulmuştur. Bu grubun şalvarların ayak kısmına gelen ve deriden hazırlanan kısmı ile ilgilenen grup olduğu tahmin edilmektedir. Edikçiler Topkapı Sarayı hükümdar kıyafet koleksiyonunda TSM 13/12, 13/397 örneklerinde olduğu gibi, mest şeklinde ince deriden hazırlanıp şalvarın alt kısmına dikilmiştir. Şalvara benzer kıyafet olan çakşırlara da zaman zaman mest olarak edik dikilmiştir.<sup>14</sup> Ayağa gelen bu kısmın deriden yapılmasının amacı dayanıklılığını artırmaya yönelik olabileceği gibi, dini amaçlı da olabilir.<sup>15</sup> 16. yüzyılın başında talebeleri ile sayısı 50-55 civarında olan edikyan alt grubunun çalışan sayısı daha sonraki dönemlerde azalmış, 1630'da 15'e, 1645'de 6'ya, 1670'de 2 kişiye düşmüştür. 1686 tarihli defter ve sonrasında ise edikyân alt grubu tamamen kaldırılmıştır.

Bu gruplardan sonra ise müteferrika isimli bölüm gelir. Müteferrika Osmanlı sarayında hükümdarlarla vezirlerin ve diğer hizmet sahiplerinin maiyetinde hademe nevinden olan bir kısım hizmet erbabı<sup>16</sup> olarak tanımlanmaktadır. Müteferrika grubunun, ayrı bir grup oluşturulmasına

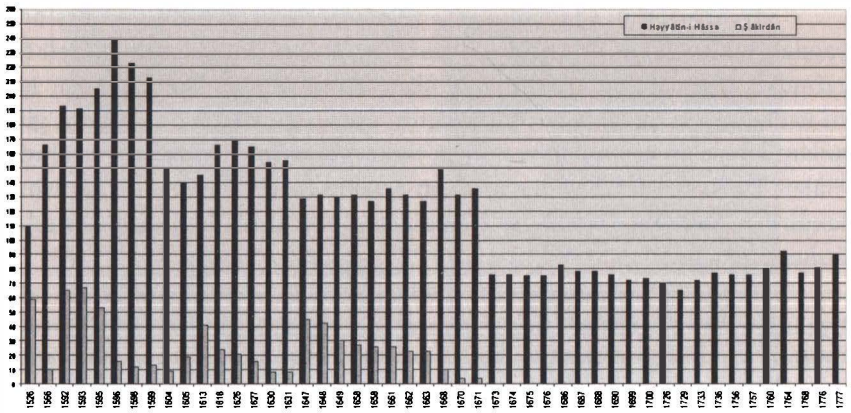
12 Pakalın 1983: I, 433.

13 Kaya 1988: 100-118.

14 Koçu 1969: 215.

15 Bilindiği gibi İslam dininde namaz kılabilmek için önce abdest almak gerekir. Abdestin şartlarından birisi de ayakların temiz su ile yıkanmasıdır. Sefer ya da seyahat gibi dönemlerde, özellikle kış aylarında ayakların yıkanması sıkıntı oluşturmaktadır. Bu nedenle olsa gerek İslam dininde kolaylık olması için mesh denilen bir uygulama vardır. Buna göre deriden yapılmış çorap şeklinde kullanılan mestler üzerine ıslak elle sürmek yağın tamamını yıkanması yerine geçmektedir. Böylece kişi çoraplarını çıkarmanın abdest ibadetini yerine getirebilmektedir.

16 Pakalın 1983: II, 637.



**Resim 25.** Yıllara göre hâssa terzileri sayısı

gerek olmayan, birbirinden farklı işleri yapan kişilerden oluştuğu tahmin edilmektedir.<sup>17</sup>

Hâssa terzilerinin 16 ve 17. yüzyıldaki kalabalık ve değişken alt grup sayılarına karşılık 18. yüzyılda sayılarında önemli ölçüde azalma dikkat çekmektedir. Alt gruplar incelendiğinde 16. ve 17. yüzyıl belgelerinde ‘şakir-dan’ olarak geçen ve çırak olarak da nitelendirebileceğimiz talebe grupları 18. yüzyılda görülmemektedir. Ayrıca terzi grupları içerisinde gazzaz, diğer bir ifadeyle ipek işleyenler bölüğünün 16. ve 17. yüzyıllarda çalışanı olmasına karşın 18. yüzyılda çalışanı bulunmamaktadır. (Resim 25)

Hâssa terzi teşkilatında idari unvanlı olarak çalışanların diğer gruplara göre nispeten yüksek ücretler aldığı dikkat çekmektedir. Her dönemde ser olarak görevli terzinin bulunduğu teşkilatta, ser unvanlı terziden sonra gelen kethüda unvanlı terzinin bazı tarihlerde bulunmadığı görülmektedir. Teşkilatta ser olarak görev yapan terziler ve aldıkları ücretler şu şekildedir:

<sup>17</sup> Yaman 2008: 123-126; Meriç 1953: VI

| Hâssa Baş Terzi Adı, UÜnvânı            | Ser Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|-----------------------------------------|--------------------------|---------------------|
| Üstad Ca'fer, ser hayyâtın              | 1526                     | 28 akçe             |
| Yunus Ağa, ser hayyâtın-i hâssa         | 1566                     | 20 akçe             |
| Yusuf, ser hayyâtın-i hâssa             | 1591-1793                | 33 akçe             |
| Mehmet, ser hayyâtın-i hâssa            | 1595- 1599               | 38,5-40             |
| Ali, ser hayyâtın-i hâssa               | 1604-1605                | 65 akçe             |
| Kâsım, ser hayyâtın-i hâssa             | 1613                     | 36 akçe             |
| Mahmut, ser hayyâtın-i hâssa            | 1618-1619                | 44,5-46 akçe        |
| Mehmet, ser hayyâtın-i hâssa            | 1626-1658                | 74 akçe             |
| Mustafa Mahmut, ser hayyâtın-i hâssa    | 1661-1663                | 45 akçe             |
| Mehmet bin Mehmet, ser hayyat           | 1670-1671                | 47 akçe             |
| Durmuş Hüseyin, ser hayyâtın-i hâssa    | 1673-1701                | 11,5-58 akçe        |
| Ahmet Ali, ser hayyâtın                 | 1698-1726                | 9-17,5 akçe         |
| İbrahim Ahmet, ser hayyâtın-i hâssa     | 1716-1735                | 56-57 akçe          |
| Abdi veled-i Mehmed, ser hayyât-ı hâssa | 1753-1768                | 38,5-51,5           |
| Ali Mehmed, ser hayyât-ı hâssa          | 1777-1793                | 15-48 akçe          |

Ehl-i hıref bünyesinde terzilikle ilgili sadece 1526 tarihli defterde rastlanan bir grup daha vardır. Cemâat-i destvâneî isimli eldiven diken bu grup 1526 tarihli ehl-i hıref defteri<sup>18</sup> haricindeki defterlerde yer almamaktadır.

## HİL'AT TERZİLERİ

Sözlükte “elbisesini çıkarmak, üzerinden çıkardığı elbiseyi başkasına vermek» anlamına gelen hil'at, halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına, yabancı elçilere ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. İslam toplumlarında hil'atla birlikte memuriyetin mahiyet ve önemine göre başlık, kemer, kılıç ve para gibi birtakım ilave hediyeler de verilmiştir. Kişilerin konumlarına göre verilen hil'atlar da değişmektedir. Yüksek rütbeli devlet erkânına hil'at olarak genellikle samur, kakum ve sincap gibi kürkler verilirdi. Hil'at geleneği başlangıcı Hz. Peygamber'in, kasidesi ile meşhur olan Ka'b b. Züheyr'e, kaside okumasının ardından vermiş olduğu hırkaya dayandırılmaktadır. Osmanlılarda hil'at giydirmeye hanedanın meşruiyetinin ve ona bağlılığın bir işareti olması sebebiyle ayrı bir önem verilmiş, sıkıntılı dönemlerde bile bu gelenek devam ettirilmiştir. Çeşitli devlet görevleri verilenlere, padişaha

<sup>18</sup> Uzunçarşılı 1986: 59-60.





**Resim 26.** III. Murad'ın Revan fethinin haberini getiren Cafer Kethüda'ya hil'at vermesi.

*Şehinşehnâme*, TSMK, B. 200, vr. 112a

**Resim 27.** Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nını Şeref Han'a hil'at giydirmesi *Nusretnâme*, TSMK, H. 1365, vr 140b (sağda)

bağlılıklarını gösterenlere ve taltif edilmek istenen kimselere takdir, tebrik veya teşvik için hil'atler giydirildiği bilinmektedir. Bunun bazen de cülus bahşişleri içinde yer aldığı olmuştur. Hil'at giydirme âdeti II. Mahmud zamanından başlayarak aşamalı biçimde kaldırılmıştır.<sup>19</sup>

Hil'at törenlerinin Osmanlı resim sanatına da yansıdığı görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde 200 numaraya ile kayıtlı *Şehinşehnâme*'deki III. Murad'ın Revan fethinin haberini getiren Cafer Kethüda'ya (Resim 26), Mısır'a tayin olan İbrahim Paşa'ya<sup>20</sup> ve Şehzade Mehmed'in 1582'deki sünnet düğününde ağalara hil'at giydirilmesi<sup>21</sup> bu konudaki resimlerden bazılarıdır. Hil'at verme geleneği sadece padişahlar tarafından değil diğer yöneticiler tarafından da uygulanmıştır. Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nını Şeref Han'a hil'at giydirmesi (Resim 27) bu konuda-

19 Defterdar Sanı Mehmed Paşa 1995; Karaca 1998: C.18, s. 25-27; Şeker 1998; C. 18, s. 22-25; Pakalın, 1983; c. III, s. 833-834; Atasoy vd. 2001: 31-32.

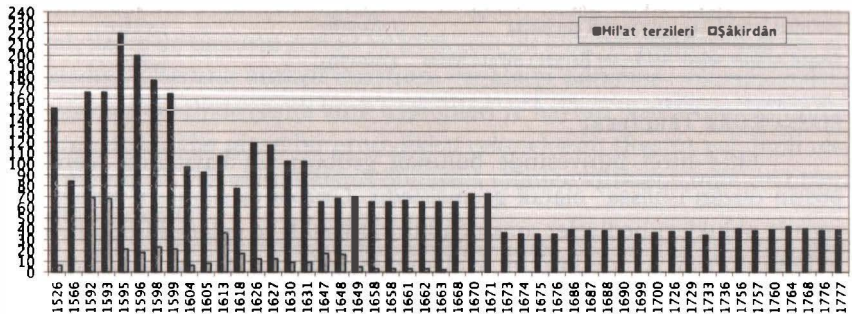
20 *Şehinşehnâme*, TSM, B. 200, vr. 95b.

21 *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 426a.

ki örneklerden biridir. Verilen hil'atların sadece kaftanla sınırlı olmadığı, kılıç, başlık gibi farklı eşyalar şeklinde de olabileceği ilgili resimlerden<sup>22</sup> açıkça anlaşılmaktadır.

Hâssa terzileri ile birlikte kurulan Hil'at terzileri teşkilatının kayıtları birbirine benzemektedir ve hil'at terzilerinin kayıtları hâssa terzilerinin kayıtlarından hemen sonra gelmektedir. Gruptaki eleman istihdamı tavinleri ve maaş ödemeleri gibi işlemlerin ehl-i hıref ve hâssa terzileri teşkilatında olduğu gibi hazinedarbaşının arzı ile olduğuna dair<sup>23</sup> kayıtlar vardır.

Sayısı hâssa terzilerine göre daha az sayıda olan hil'at terzi kayıtlarında, ilgili defterin kapsadığı tarih ve aylardan sonra hil'at terzi başı ve kethüdasının ismi ve yevmiyeleri, daha sonra bölükler ve öğrencilerin isim ve yevmiyeleri yazılmıştır. Bölüklerden sonra son olarak müteferrika adlı çeşitli işleri yapan kişilerin olduğu grup çalışanları gelmektedir. 16. yüzyılın sonunda çıraklarla birlikte 250'ye yaklaşan sayıda elemanı olan birimin çalışan sayısı, 17. yüzyılda kademeli olarak azalmış ve 18. yüzyılda 40 civarında devam etmiştir. 1663'den sonra şakirdan olarak yazılan talebelerin yetiştirildiği alt gruplar da kaldırılmıştır (Resim 28).



**Resim 28.** Yıllara göre hil'at terzilerinin sayısı

<sup>22</sup> Mahir 2000.

<sup>23</sup> BOA, C.S.M., 6703; BOA, İbnülemin Saray Mesalihi, 2827.

Hil'at terzilerinde de hâssa terzilerinde olduğu gibi tüm kayıtlarda baş hil'at terzisi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde aldığı yevmiyede bir standart olmayıp kişinin kabiliyet ve yaptığı işe göre yevmiye verilmiştir. Belli başlı hil'at baş terzileri ve aldıkları yevmiyeler şu şekildedir:

| Hil'at Baş Terzi Adı                                   | Baş Terzi Olarak Görev Yaptıkları Tarihler | Aldığı Günlük Ücret |
|--------------------------------------------------------|--------------------------------------------|---------------------|
| Üstad Sinan, ser hayyâtın                              | 1526                                       | 25 akçe             |
| Hasan Ağa, ser bölük                                   | 1566                                       | 22,5 akçe           |
| Mustafa ser hayyâtın-i hil'at                          | 1592-1599                                  | 45-64,5 akçe        |
| Ali, ser hayyâtın-i hil'at                             | 1599-1604                                  | 25-65 akçe          |
| Halil, ser hayyâtın-i hil'at                           | 1604-1613                                  | 37-52 akçe          |
| Cafer, ser hayyâtın-i hil'at                           | 1619                                       | 44-45 akçe          |
| Hasan, ser hayyâtın-i hil'at                           | 1626-1630                                  | 45-50 akçe          |
| Yusuf, ser hayyâtın-i hil'at                           | 1643-1647                                  | 50 akçe             |
| Mehmet Muzaffer, ser hayyâtın-i hil'at                 | 1647-1669                                  | 24-37,5 akçe        |
| Bayram İsmail, ser hayyâtın-i hil'at                   | 1670-1696                                  | 10-145 akçe         |
| Ahmet, ser hayyâtın-i hil'at hâssa                     | 1698-1700                                  | 7 akçe              |
| Abdullah, ser hayyâtın-i hil'at-ı hâssa                | 1726                                       | 10 akçe             |
| Mehmet Mehmet, ser hayyâtın-i hil'at-ı hâssa           | 1729-1735                                  | 8-10,5 akçe         |
| İsmail veled-i Ali, ser hil'at-ı hâssa                 | 1756                                       | 15 akçe             |
| Mustafa Halil, ser hayât-ı hil'at-ı hâssa              | 1765-1768                                  | 10,5 akçe           |
| Mehmed veled-i Osman, ser hayyât-ı hilât-ı hâssa       | 1770-1777                                  | 18-22,5 akçe        |
| Mehmet İsmail, ser hayyat-ı hil'at-ı hâssa             | 1783-1787                                  | 7,5 akçe            |
| Seyyid Ahmet veledi Salih, ser hayyât-ı hil'at-ı hâssa | 1791-1793                                  | 5 akçe              |

## HASSA KÜRK TERZİLERİ

Ehl-i hıref bünyesinde bulunan grubun adı kayıtlarda “cemâat-i postin düzân-ı hâssa” olarak geçmektedir. Grupta çalışanların sultan için vermiş oldukları hediyeler arasında kürklü başlık ve astarlı kürk gibi kıyafetlerin olması, içinde kürkün kullanıldığı farklı kıyafetleri hazırladıklarını düşündürmektedir. Osmanlı resmindeki ilgili örnekler incelendiğinde, padişahların kıyafetleri arasında kürklerin önemli yer tuttuğu görülmektedir.<sup>24</sup> Bazı padişahlar samur kürkü tercih ederken, bazıları da kedigiller familyasından olan hayvan kürklerini tercih etmiştir. Padişahların kürk

24 Padişahların kullanmış olduğu kürk tiplerini gösteren resimler için bkz. Padişahın Portresi 2000.



**Resim 29.** III. Selim ve kürkü, TSM, 17-30

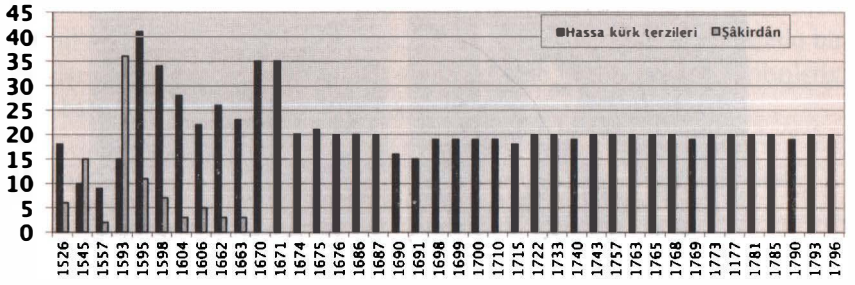
**Resim 30.** Kürkçülerin geçişi. *Sûmâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 147a (sağda)

kullanımı ile ilgili en güzel örneği Konstantin Kapıdağlı'nın yapmış olduğu III. Selim'in portresinde görmek mümkündür (Resim 29). İhtiyacı karşılamak için zaman zaman ülke dışından da kürk ithal edilmiştir. Örneğin 1588 tarihli Moskova kralı için yazılan bir belgede, hâssa taciri başta Mahmud olmak üzere üç tüccarın samur ve kürk için bu bölgeye gönderildiği yer almaktadır.<sup>25</sup> Osmanlı kürkçü esnafının yer aldığı *Sûmâme-i Hümayûn*'daki bir resimde ellerinde çeşitli kürk hayvanları ve hayvan postlarının bulunduğu grup ile kürkler giyen bir grup dikkat çekmektedir (Resim 30). İlgili resmin metninde, aylardan Ağustos olmasına rağmen kürkler içinde geldikleri belirtilmektedir.<sup>26</sup>

Hâssa kürkçüleri saray için üretim yapan kalabalık gruplardan biridir. 16. ve 17. yüzyıllardaki değişen sayıya karşılık 18. yüzyıl boyunca çalışan sayısı 19 olarak kalmıştır. 1670 tarihli defter ve sonraki kayıtlarda talebe alt grubu görülmemektedir. (Resim 31)

<sup>25</sup> Ahmed Refik 1987: 21.

<sup>26</sup> Atasoy 1997: 91.



Resim 31. Yıllara göre hâssa kürk terzilerinin sayısı

16. yüzyılın ilk yarısında idari unvanlı kürk terzisi bulunmazken 17. yüzyılın başlarında ser bölük unvanlı terziler görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde, kayıtların en son görüldüğü 1796 tarihine kadar ser postindüzân ya da ser postindüz unvanının kullanıldığı bilinmektedir. Diğer birimlerde olduğu gibi hâssa kürk terzilerinde de kişinin becerisi ve yaptığı işe göre farklı ücret tahsis edilmiştir:

| Hâssa Kürk Terzisi Adı, Unvanı         | Ser ya da İlk İsim Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|----------------------------------------|-----------------------------------------|---------------------|
| Mustafa Eflak                          | 1526                                    | 9,5 akçe            |
| Hasan Rus                              | 1545                                    | 20,5 akçe           |
| Ya'kub Bosna                           | 1557                                    | 22,5 akçe           |
| Cafer ser bölük                        | 1604-1608                               | 33-34 akçe          |
| Gazi .... Abdullah ser bölük           | 1603-1622                               | 28-32 akçe          |
| Abdi ser bölük                         | 1626-1627                               | 26 akçe             |
| Abdullah ser postindüzan               | 1630-1631                               | 26 akçe             |
| Adem Halim ser postindüzan             | 1658-1663                               | 23 akçe             |
| Dilaver Abdullah, ser postindüz        | 1698-1702                               | 2 akçe              |
| Mehmed veled-i Abdullah, ser postindüz | 1769-1773                               | 7 akçe              |
| Halil veled-i Süleyman, ser postindüz  | 1773-1785                               | 8-11 akçe           |
| Mustafa Abdullah, ser postindüz        | 1740-1742                               | 2 akçe              |
| Mehmed Mustafa Şehri, ser postindüz    | 1757-1761                               | 2-4 akçe            |
| Elhâc Ahmet Ağa, ser postindüz         | 1785-1796                               | 12 akçe             |

16. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar üç asır devam eden ve saray için üretim yapan gruplardan biri de başlıkçılardır. Kayıtlarda “cemâat-i külahdûzân-ı hâssa” olarak geçen birimin adı, grup adlarının Türkçe yazıldığı 1558 tarihli ehl-i hıref defterinde “takyeci” olarak yazılmıştır. Ayrıca 1791 tarihli defterde,<sup>27</sup> “cemâat-i külahdûzân-ı hâssa” ifadesi yanına derkenar olarak “külah yapıcı” açıklaması ilave edilmiştir. Osmanlı kültüründe başlıkların şekline göre mücevveze, selimî, kallâvî, perîşânî, kubâdî, kâtibî, âzâmî gibi çok çeşitli isimler kullanılmıştır.<sup>28</sup> Osmanlı kültüründe çokça kullanılan bir başlık türü olan kavuk, daha çok fes, takke, külah gibi eşyaların üzerine sarık sararak oluşturulan başlık türüne verilen genel isimdir.<sup>29</sup> Her ne kadar grubun ismi belgelerde “külahdüz” olarak geçse de, 16. yüzyılda padişaha takyecilerin yani külahçıların verdikleri hediyeler arasında mücevvize, gecelik ve arakiye gibi başlıkların bulunması<sup>30</sup> bu grubun her türlü başlığı yaptığını göstermektedir.

16.-18. yüzyıllara ait resimler incelendiğinde<sup>31</sup> padişahların her birinin itina ile hazırlanmış birbirinden farklı başlıklar kullandığı görülmektedir. Benzer başlıklar olsa da detaylar incelendiğinde farklılıklar olduğu bariz olarak görülmektedir. Kaynaklarda Sultan Beyazıd'ın Mücevveze, Sultan Selim'in taç şeklindeki Selimi, Sultan Süleyman'ın kırmızı tepelikli Yusufi olarak isimlendirilen başlıkları kullandıkları belirtilmektedir.<sup>32</sup>

Özellikle sarıklı başlıkların hazırlamasının birkaç ekiple yapıldığı anlaşılmaktadır. Sarığın sarıldığı tepelik denilen kısmı hazırlayanlar ile sarığı saranlar farklı esnaflardan oluşmuştur. 17. yüzyılda İstanbul'da başlık üreten birimler incelendiğinde farklı esnafları görmek mümkündür. Bunlar arasında 55 dükkânda 300 çalışanı ile takyeciler,<sup>33</sup> 105 dükkânda 400 çalışanı ile sarıkçılar,<sup>34</sup> 17 dükkânda 40 çalışanı ile kavukçular<sup>35</sup> başta gelenlerdir.

27 TSMA, D. 1406.

28 Kumbaracılar bty; Gökçeyurt-Yıldız 2008.

29 Pakalın, II, 217.

30 Meriç 1963.

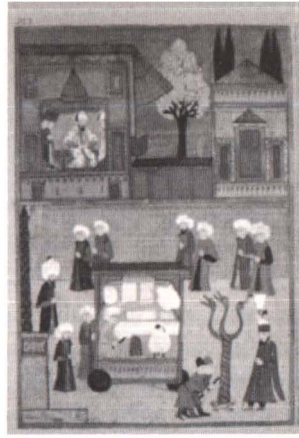
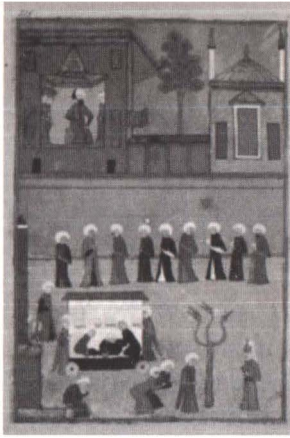
31 Padişahın Portresi 2000; Bağcı vd 2006.

32 Pakalın, 1983, II, 217.

33 Evliya Çelebi 1999: 319.

34 Evliya Çelebi 1999: 329.

35 Evliya Çelebi 1999: 319.



**Resim 32.** Arakçin dikicileri. *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 216a

**Resim 33.** Sarıkçıların geçişi, *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 353a (sağda)

*Sûrnâme-i Hümayûn*'daki başlık hazırlayan esnaflarla ilgili resimler incelenildiğinde farklı başlıkların farklı esnaflar tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Sözelimi arakçin denilen teri emmeye yarayan ve kavuğun altına giyilen<sup>36</sup> başlığı üreten esnafla, sarıkçı ve takyeci esnafının ayrı ayrı geçiş yaptığı görülmektedir.<sup>37</sup> Bazı başlık tiplerinin sıcak kalıplama ile hazırlandığını yine *Sûrnâme-i Hümayûn* tasvirlerinde görmek mümkündür. Öncelikle sarıklar da, sargının sarılacağı keçe ya da farklı malzemelerden hazırlanan külah ince uzun olarak hazırlanmaktadır. Daha sonra ise farklı kişiler bu külah üzerine sardığı bezlerle sarığı biçimlendirmektedir. (Resim 32-33)

Her ne kadar padişahların kaftanları özenle korunmuş olsa da aynı titizliği padişahların başlıklarını korumada görmek mümkün değildir. Topkapı Sarayı Müzesi yetkililerinden aldığımız bilgelere göre, sultanların kullandığı ve günümüze sağlam olarak gelen sarıklar çok sınırlıdır. İlgili müzede çok sayıda, sarıkları dağılmış ya da bozulmuş başlık bulunduğu belirtilmektedir. Sargısı bozulmuş olarak gelen sarıklarla ilgili olarak da sarık sarma uzmanları olmadığı için herhangi bir düzenleme yapılamadığı

<sup>36</sup> Şemseddin Sami: 934.

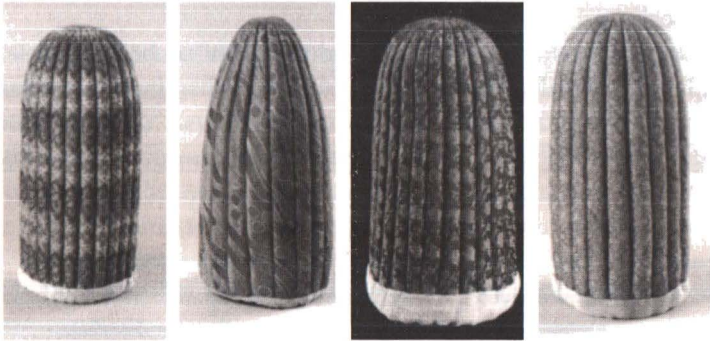
<sup>37</sup> *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSM, H. 1344, vr. 215b-216a, 207b-208a, 241b-242a, 352b-353a





**Resim 34.** Osmanlı padişah sarığı. TSM, Envanter No: 13/2116

**Resim 35.** Saray koleksiyonuna ait bir başlık. TSM, Envanter No: 13-1970 (sağda)

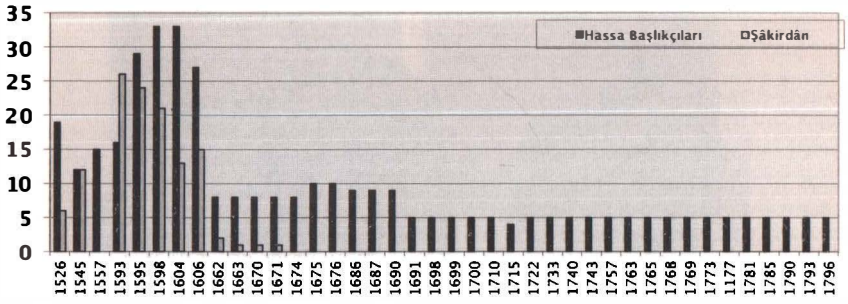


**Resim 36.** Sarık için kullanılan tepelikler. 16-17. yüzyıl. TSM, Envanter No: 24-1846, 24-1831, 24-1862, 24-1861.

belirtilmektedir. Başlıkların kaftanlar gibi günümüze sağlam olarak gelmesinin nedenini, başlıkların standart formda olmamasına, diğer kıyafetlere göre daha fazla yer kaplamasına ve sağlam olarak koruma güçlüğüne bağlamak gerekir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde her ne kadar sarığı bozulmuş başlık sayısı birkaç adedi geçmese de çok sayıda sarığın sarıldığı tepelik bulunmaktadır. (Resim 34-36)

Hâssa başlıkçıları saray ehl-i hıref bünyesinde yer alan bir gruptur. Belgeler incelendiğinde teşkilatın kuruluşundan kapanışına kadar kesin-tisiz devam ettiği görülmektedir. Grubun elaman durumu yıllara göre sa-



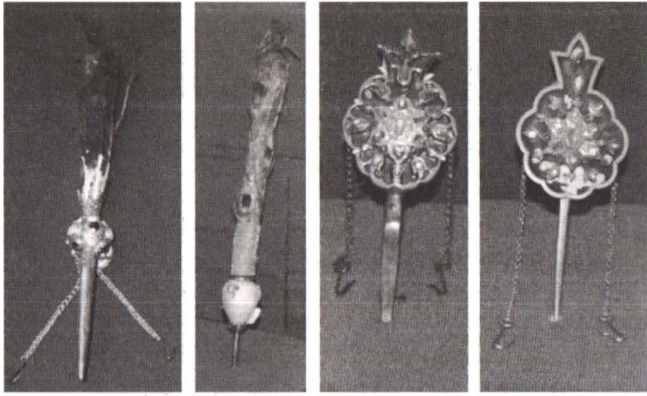


Resim 37. Yıllara göre hâssa başlıkçıların sayısı

yıca değişmektedir. Bir ara 50 civarında da çalışan sayısı olan başlıkçıların sayısı 18. yüzyıla doğru azalmış ve 18. yüzyılda grupta sadece 5 kişi çalışmıştır. (Resim 37)

Grup başları için bazen “ser külahdüz” bazen “ser bölük” ifadeleri kullanılmıştır. 1557 tarihli defterde ise idari unvanlı başlıkçı bulunmamaktadır:

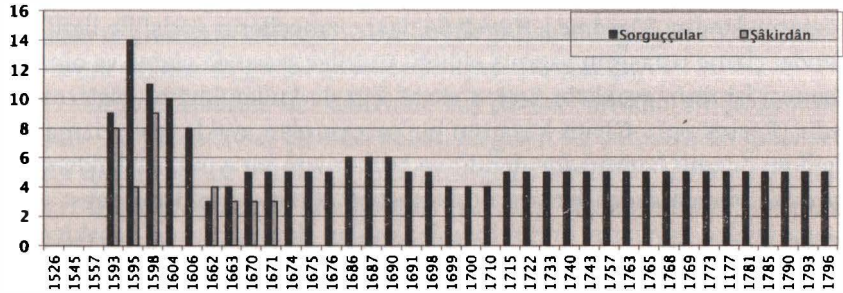
| Hassa Başlıkçı Adı, Unvanı              | Ser Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|-----------------------------------------|--------------------------|---------------------|
| Cafer, ser külahdüz                     | 1526                     | 18,5 akçe           |
| Yunus Pervâdi, ser bölük                | 1545                     | 19,5 akçe           |
| Nasuh Bosna                             | 1557                     | 20,5 akçe           |
| Faik Bosna, ser külahdüz, serbölük      | 1592-1613                | 12-14               |
| Mehmed Hüseyin, ser bölük               | 1613-1627                | 25-31 akçe          |
| Ahmet Behram, ser bölük                 | 1630                     | 24 akçe             |
| Hüseyin Cafer, ser külahdüz             | 1630-1631                | 22 akçe             |
| Ahmet Mirza, ser külahdüz               | 1647-                    |                     |
| Mustafa Mehmet, ser külahdüzân          | 1662-1670                | 18-22 akçe          |
| Mehmed Ahmed, ser külahdüz              | 1698-1702                | 4,5 akçe            |
| Süleyman Mustafa, ser külahdüz          | 1715-1723                | 4,5-6 akçe          |
| Mehmed Ali, ser külahdüz                | 1732-1742                | 4 akçe              |
| Seyyid Ali veled-i Ali, ser külahdüz    | 1757-1772                | 8,5 akçe            |
| Mehmed Emin veled-i Ahmed, ser külahdüz | 1772-1796                | 8,5 akçe            |



**Resim 38.** Sorguç örnekleri: TİEM, Envanter no 461, 434, 445, 447

Sultanların başlıklarında kullandıkları vazgeçilmez unsurlardan biri de sorguçtur. Sorguç, kavuk ve benzeri serpuşların ön taraflarına takılan muhtelif süslerdir. Beyaz veya siyah tüyden, balıkçıl tüyünden, kıymetli mücevherlerden oluşur. Osmanlı sarayı bu aksesuar için 16. yüzyılın sonuna doğru ehl-i hıref bünyesinde ayrıca bir grup ihdas etmiş ve üç asır boyunca diğer gruplarla birlikte üretime devam etmiştir (Resim 38).

16. yüzyılın sonunda ihdas edilen ve bu yüzyılın sonunda çıraklarıyla birlikte on sekiz çalışanı olan grup 18. yüzyıl sonuna kadar varlığını sürdürmüştür (Resim 38-39).



**Resim 39.** Yıllara göre hâssa sorguççularının sayısı



**Resim 40.** Çizmecilerin geçişi, *Sünnâme-i Hümayûn*, TSMK, H. 1344, vr. 419a

**Resim 41.** Saraya ait bir çizme. TSM, Envanter No: 2-4447 (sağda)

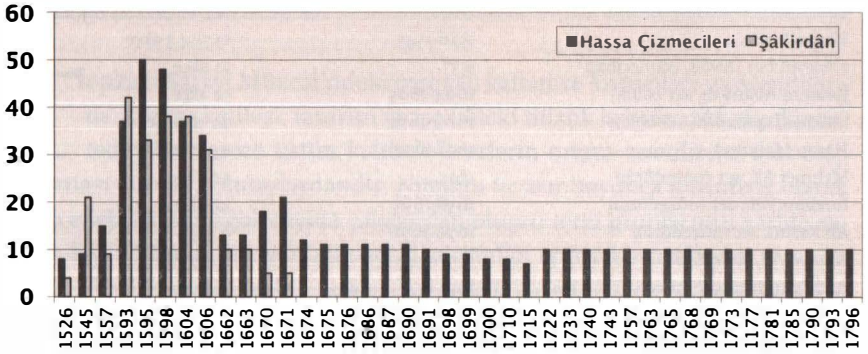
## HASSA ÇİZMECİLERİ

Grubun adı “cemâat-i müze dūzân-ı hâssa” saray çizme diken grubu şeklinde geçse de muzedûz Farsça’da çizme dikici anlamı yanında ayakkabıcı anlamına da gelmektedir.<sup>38</sup> Ayrıca grubun 16. yüzyılda padişaha sunduğu hediyeler arasında ayakkabı, pabuç, çizme, mest gibi eşyaların olması,<sup>39</sup> grubun ayağa giyilen her türlü kullanım eşyasını ürettiğini göstermektedir. *Sünnâme-i Hümayûn*’daki çizmecilerin geçişi ile ilgili resimde, çizme ustasının yapmış olduğu ürünler arasında çizme ve olması çizmeci isminin ayakkabı üreten esnaf için de kullanıldığını göstermektedir (Resim 40). Giyim kuşamın bir parçası olan ayakkabı ve çizme ile ilgili en önemli hammadde deridir ve bunun için sarayın bir tabakhanesi vardı ve burada saray dericileri çalışmıştır<sup>40</sup>. Çizme, ayakkabı, mest gibi ayağa giyilen eşyaların üretiminde kullanılan derilerin saray tabakhane-

<sup>38</sup> Şükün 1984: III, 1830.

<sup>39</sup> Meriç 1963: 766-771.

<sup>40</sup> Yaman 2008: 103-105.



Resim 42. Yıllara göre hâssa çizmecilerinin sayısı

sinde hazırlanan derilerden temin edildiği tahmin edilmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki çizme, deri, ayakkabı türü giyecekler incelendiğinde, üzerinde, dönemin zevklerini yansıtan ve farklı tekniklerle uygulanmış süslemeler dikkat çekmektedir. Her ne kadar bu giyeceklerin sahipleri ile ilgili kayıtlar olmasa da işçilikteki titizlik saray erkânına işaret etmektedir. (Resim 41)

İlk kayıtların olduğu 1526 tarihinden son kayıtlara kadar teşkilat içinde varlığını koruyan hâssa çizmecileri, diğer gruplarda olduğu gibi 16. yüzyılın sonuna doğru en yüksek sayısına ulaşmıştır. Bu dönemde çıraklarıyla birlikte 80 çalışanı aşan çizmecilerin sayısı daha sonra azalarak 18. yüzyılda 10 civarında kalmıştır. Yine birçok grupta olduğu gibi 1674 tarihinden sonra çıraklar alt grubu da kaldırılmıştır. (Resim 42)

Grubun yaklaşık her dönemde baş çizmeci unvanlı bir çalışanı olmuştur. 16 yüzyılda baş çizmeci anlamına gelen ser müzedûzân ya da ser müzei unvanı yerine bölükbaşı anlamına gelen ser bölük unvanı kullanılmıştır. Diğer çalışanlarda olduğu gibi grup başı olanların da 18. yüzyılda aldıkları yevmiyelerde düşüş görülmektedir:

| Hâssa Çizmecisi Adı, Unvanı       | Ser Olarak Görev Yılları | Aldığı Günlük Ücret |
|-----------------------------------|--------------------------|---------------------|
| Hasan Bosna                       | 1526-1545                | 13,5-14,5 akçe      |
| Hüseyin bin Davud, çizmecibaşı    | 1557                     | 21 akçe             |
| İbrahim Abdullah, ser bölük       | 1604-1605                | 32 akçe             |
| Mehmed Abdullah, ser bölük        | 1606-1614                | 34-36 akçe          |
| Hasan Mahmud                      | 1618-1627                | 43-59 akçe          |
| Mehmet Ali, ser müzedüzân         | 1631                     | 40 akçe             |
| İbrahim Veli, ser müzedüzân       | 1658-1663                | 22 akçe             |
| Ali Kasım, ser müzedüzân          | 1670-1671                | 8 akçe              |
| Ahmed Ali, ser müzei              | 1698-1715                | 4-4,5 akçe          |
| Abdurrahman, ser müzei            | 1722                     | 3 akçe              |
| Halil Ali, ser müzei              | 1732-1742                | 5-11 akçe           |
| Ahmed Mahmud, ser müzei           | 1757-1760                | 11 akçe             |
| Ali ... ,ser müzei                | 1760-1765                | 2 akçe              |
| Hacı İbrahim İsmail, ser müzei    | 1768-1785                | 8-10,5 akçe         |
| Mehmed veled-i Hüseyin, ser müzei | 1790-1796                | 5-8 akçe            |

Deri sürtünmeye karşı çok dayanıklı olan bir malzeme değildir. Bu nedenle ayakkabı ya da çizme olarak kullanıldığında çabuk aşınan bir malzemedir. Kısa sürede aşınmasının önüne geçebilmek için giyeceğin altına nalça denilen madeni bir koruyucunun yerleştirilmesi ile çözüm üretilmiştir. Ayakkabı üretiminin bir parçası olan nalçacılık Osmanlı medeniyetinde ayrı bir esnaf grubu olarak karşımıza çıkar. Saray için hâssa nalçacılar grubunun oluşması 17. yüzyılın sonuna doğru olmuştur. Ehl-i hıref teşkilatı altında oluşturulan gruba iki kişilik kadro tahsis edilmiştir. Çalışanların 2-3 akçe yevmiye aldıkları grubun varlığı 18. yüzyıla kadar devam etmiştir.<sup>41</sup>

41 Yaman 2008: 93.

## DEĞERLENDİRME

**T**opkapı Sarayı Müzesi'ndeki padişah kaftan ve kıyafetleri incelendiğinde, kumaş kalitesi, tasarım ve işçilikteki titizlik hemen dikkat çekmektedir. Bu derece üstün kalitede eserlerin ortaya konulması için ekip çalışması olmazsa olmazlardandır. Nitekim üç asır boyunca kesintisiz olarak takip edebildiğimiz çok sayıda çalışandan oluşan terzi gruplarının varlığı sarayın kıyafet üretimine verdiği değeri ve titizliği ortaya koymaktadır.

Varlığı ve çalışanları üç asır boyunca takip edilebilen birimlerin 16. ve 17. yüzyıldaki çalışan sayısındaki değişkenliğe karşılık 18. yüzyıldaki sabit çalışan sayısı dikkat çekmektedir. İlk asırlarda ihtiyaca binaen eleman alınmış, ayrılan elemanın yeri hemen doldurulmamış, ihtiyaç oldukça farklı sayılarda eleman alınmıştır. Buna karşılık 18. yüzyılda kadrolar sabitlenmiş ve birkaç istisna dışında kadroyu aşan eleman alınmamıştır. Herhangi bir nedenle gruptan ayrılan ya da ölen biri olduğunda yerine hemen biri alınmıştır.

Birimlerin kimler için kıyafet ürettikleri hususunda sınırlandırma yapmak mümkün değildir. Tüm birimlerin kayıtlarında, hükümdarın zatına mahsus anlamında "hâssa" sözcüğü yer almaktadır. Bununla birlikte hil'at terzilerinde olduğu gibi, her ne kadar çoğu defterde "hayyâtin-i hil'at-ı hâssa" ifadesinde olduğu gibi "hâssa" sözcüğü olsa da birim tarafından hazırlanan kıyafetler hükümdarca önemli kişilere taltif olarak verilmektedir. Şehzade Korkud'un kıyafetindeki kayıttan da anlaşıldığı gibi bu terzilerin padişah yakınları için de kıyafet hazırladıkları hususunda şüphe yoktur. Levni'nin III. Ahmed (1703-1730) ve şehzadesini konu alan minyatürlerinden<sup>1</sup> anlaşılacağı gibi<sup>2</sup> padişah ile şehzadesi kıyafetinin birebir örtüşmesi terzisinin de aynı olduğunu göstermektedir. Ancak vezirlere ya da sarayda çalışan diğer önemli şahsiyetlere de kıyafet hazırladıkları hususunda bir kayda rastlanmamıştır.

Başlangıcından 19. yüzyıla kadar Osmanlı padişahlarının kıyafetleri incelendiğinde adeta klasikleşen bir kıyafet tarzı dikkat çekmektedir. Başta sorguçuyla sarık, üstte kaftan, altta şalvar ve çizme. Değişen biçimleriyle bu

1 *Kebir Musavver Silsilenâme*, TSMK, A 3109, vr. 22b; *Sûurnâme-i Vehbi*, TSMK, A. 3593, vr. 21a.

2 Tezcan 2006: 34; Padişahın Portresi 2000, 379.

tarz beğeni haline gelmiş ve adeta sembolleşmiştir. Özellikle Avrupai tarz kıyafetlerin Osmanlı toplumuna ve sarayına girişi bariz olarak 19. yüzyılda II. Mahmud ile (1808-1839) birlikte başlamıştır. Osmanlı sarayının resmi terzi grupları ile ilgili kayıtların en son 19. yüzyıl başına kadar sürdüğü göz önüne alındığında, saray erkanının batı tarzı kıyafetleri giymeye başlaması ile üç asır devam eden geleneksel tarzı devam ettiren resmi kıyafet üretim birimlerinin son bulması aynı döneme denk gelmektedir. Bu grupların sona ermesiyle hızlı bir değişim sürecinin yaşanması, sultanların üç asır devam eden kıyafet geleneğinde alt yapıdan yetişen elemanlarının bulunduğu birimlerin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

İlgili birimlerin çalışanları her dönem tutulan defterlerde görmek mümkün olduğu halde çalışma yerleri ve çalışma sistemleri hakkında bilgi edinilebilecek belge sayısı çok sınırlıdır. Bu konudaki az sayıdaki belgeler ise daha çok grupta ölen ya da bir şekilde gruptan ayrılan kişilerin yerine alınan elamanlarla ilgilidir.

Her ne kadar hepsi de kıyafet üretimi ile uğraşmış olsalar da, yapılan çalışmaların sonucunda konu ile ilgili malzemenin oldukça fazla olduğunun ortaya çıkması, her birimin müstakil olarak çalışılmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan birimlerle ilgili daha ayrıntılı verilere ulaşmak ve bu detayları ifade etmek kolaylaşacaktır.

Saraya bağlı çalışan birimlerle ilgili olarak açıklığa kavuşturulamayan bir diğer konu da bu birimlerin, kendileri için kıyafet hazırladıkları kişilerin kapsamıdır. Bu konuda yapılan araştırmalarda henüz açık bir belgeye rastlanmamıştır. Tespit edilen çok sayıdaki defterlerde çalışanların isimleri, aldıkları yevmileri, unvanları, bazen de ayrılış neden ve tarihleri dışında kayıt bulunmamaktadır. Defterler haricindeki tespit edilen belgelerde de genellikle atamalar konu edilmektedir.

Özellikle Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki padişah ve ailesine ait binlerce kıyafete ve bu kıyafetlerle ilgili arşivlerdeki yine binlerce sayfa belgeye karşılıklı değerlendirme ve karşılaştırma yapmakta büyük sıkıntı yaşanmaktadır. Bunun en önemli nedeni müzedeki bu derece zengin kıyafetlerin kimlere ait olduğu hususunda elimizde nerdeyse yok denecek kadar sınırlı bilgiye sahip olmamızdır. Kıyafetler üzerinde yazılı bir kayıt olmadığı gibi

bu kıyafetlerin kimlere ya da hangi tarihlere ait olduğu hususunda da bilgilerimiz sınırlıdır. Bu nedenle her dönemin ustalarını ve çıraklarını bildiğimiz halde bu kişilerin üretmiş olduğu kıyafetleri tespit etmek mümkün olmamaktadır. Kıyafetlerin kimlere ya da hangi tarihlere ait olduğunun tespitinde başvurulacak metotlardan biri dönemin resimlerinden karşılaştırma yapmaktır. Ayrıca kıyafetlerdeki tezyinat unsurlarının dönemlerin süsleme özellikleriyle karşılaştırarak dönem tespiti yapmak mümkündür.

Doğaldır ki bu derecede tarihi ve sanatsal değeri bakımından zengin olan koleksiyonun titizlikle korunması gerekmektedir. Osmanlı saltanatına ait binlerce kıyafetin korunması ile birlikte üzerinde çalışma yapmak da malzemelerin yıpranmasına neden olmaktadır. Bu nedenle araştırmacılarla bu koleksiyonun gösterilmesinde sıkıntı yaşanması da anlayışla karşılanabilecek bir durumdur. Ancak zengin koleksiyonun bulunduğu Topkapı Sarayı Müzesi'nde ilgili kıyafetlerin araştırmacılar için detaylı fotoğraf ve dia arşivinin bulunmaması ciddi bir eksiklikler. Fotoğraf istendiğinde mevcut sınırlı dia arşivinde varsa ücret karşılığında temin edilmektedir. Kıyafetlerin dönem ve özelliklerinin karşılaştırmasını yapabilmek için mutlaka tüm malzemelerin fotoğraf arşivinin oluşturulup araştırmacılara açılması gerekmektedir. Arşiv oluşturulurken bir kıyafetin değişik açılardan görünümü ve detay fotoğraflarına yer verilmesi gerekmektedir. Kıyafetlerle ilgili fotoğraflar çekilirken mümkün olduğunca ölçülerin alınması ya da en azından fotoğrafta ölçek tahtası kullanılması uygun olacaktır. Bu nedenle kıyafet örnekleri ile ilgili detaylı araştırma yapılması hedefi tam olarak yerine getirilmemiştir. Ayrıca araştırmamız sürecinde yaşadığımız bir diğer sıkıntı, Topkapı Sarayı Müzesi'nde kıyafetlerden sorumlu uzmanın uzun süreli rahatsızlık geçirmesidir. Projemizin ikinci yılında, tadilat nedeniyle müzenin kıyafet bölümünün araştırmacılara kapatılması da konu ile ayrıntılı inceleme yapılmasına engel oluşturmıştır.



# EKLER

**EK TABLO I: EHL-İ HIREFE BİRİMLER İÇİN KULLANILAN DEFTERLER**

## Başlangıç

| Yılı | Hicri Tarih                    | Defterin kapsadığı tarihler | Defter No   | ARŞİV |
|------|--------------------------------|-----------------------------|-------------|-------|
| 1526 | Rebiülahir 932                 | 15 Ocak-12 Şubat 1526       | D. 9612     | TSMA  |
| 1545 | Masar 952                      | 15 Mart-11 Haziran 1545     | D. 9706/4   | TSMA  |
| 1557 | Muharrem 965 -<br>Muharrem 966 | 24 Ekim 1557-12 Kasım 1958  | D., 9612    | TSMA  |
| 1592 | Masar 1001                     | 8 Ekim 1592-4 Ocak 1593     | MAD.d. 7238 | BOA   |
| 1593 | Recce 1001                     | 5 Ocak-2 Nisan 1593         | MAD.d. 7238 | BOA   |
| 1593 | Reşen 1001                     | 3 Nisan-30 Haziran 1593     | MAD.d. 7238 | BOA   |
| 1593 | Lezez 1001                     | 1 Temmuz-26 Eylül 1593      | MAD.d. 7238 | BOA   |
| 1595 | Masar 1004                     | 6 Eylül-3 Aralık 1595       | MAD.d. 7357 | BOA   |
| 1595 | Recce 1004                     | 4 Aralık 1595-29 Şubat 1596 | MAD.d. 7357 | BOA   |
| 1596 | Reşen 1004                     | 1 Mart-28 Mayıs 1596        | MAD.d. 7357 | BOA   |
| 1596 | Lezez 1004                     | 29 Mayıs-24 Ağustos 1596    | MAD.d. 7357 | BOA   |
| 1596 | Masar 1005                     | 25 Ağustos-21 Kasım 1596    | D. 9613/2   | TSMA  |
| 1598 | Masar 1007                     | 4 Ağustos-31 Ekim 1598      | MAD.d. 7362 | BOA   |
| 1598 | Recce 1007                     | 1 Kasım 1598-27 Ocak 1599   | MAD.d. 7362 | BOA   |
| 1599 | Reşen 1007                     | 28 Ocak 1599-26 Nisan 1599  | MAD.d. 7362 | BOA   |
| 1599 | Lezez 1007                     | 27 Nisan-23 Temmuz 1599     | MAD.d. 7362 | BOA   |
| 1599 | Masar 1008                     | 24 Temmuz-20 Ekim 1599      | MAD.d. 7442 | BOA   |
| 1604 | Masar 1013                     | 30 Mayıs-26 Ağustos 1604    | MAD.d. 7312 | BOA   |
| 1604 | Recce 1013                     | 27 Ağustos-22 Kasım 1604    | MAD.d. 7312 | BOA   |
| 1604 | Resen 1013                     | 23 Kasım 1604-19 Şubat 1605 | MAD.d. 7312 | BOA   |
| 1605 | Lezez 1013                     | 20 Şubat- 18 Mayıs 1605     | MAD.d. 7312 | BOA   |
| 1606 | Recce 1015                     | 6 Ağustos-1 Kasım 1606      | D. 9613/3   | TSMA  |
| 1606 | Lezez 1014                     | 9 Şubat-8 Mayıs 1606        | MAD.d. 3697 | BOA   |
| 1607 | Masar 1016                     | 28 Nisan - 25 Temmuz 1607   | MAD.d. 5085 | BOA   |
| 1608 | Lezez 1016                     | 19 Ocak-16 Nisan 1608       | MAD.d. 4586 | BOA   |
| 1613 | Masar 1022                     | 21 Şubat-20 Mayıs 1613      | MAD.d. 7181 | BOA   |
| 1613 | Recce 1022                     | 21 Mayıs-16 Ağustos 1613    | MAD.d. 7181 | BOA   |
| 1613 | Reşen 1022                     | 17 Ağustos-13 Kasım 1613    | MAD.d. 7181 | BOA   |
| 1614 | Lezez 1022                     | 14 Kasım-10 Şubat 1614      | MAD.d. 7181 | BOA   |
| 1618 | Masar 1028                     | 19 Aralık 1618-17 Mart 1619 | MAD.d. 6270 | BOA   |
| 1619 | Recce 1028                     | 18 Mart-13 Haziran 1619     | MAD.d. 6270 | BOA   |
| 1619 | Reşen 1028                     | 14 Haziran-10 Eylül 1619    | MAD.d. 6270 | BOA   |
| 1619 | Lezez 1028                     | 11 Eylül-7 Aralık 1619      | MAD.d. 6270 | BOA   |

|      |            |                              |             |      |
|------|------------|------------------------------|-------------|------|
| 1621 | Lezez 1030 | 19 Ağustos-15 Kasım 1621     | MAD.d. 7443 | BOA  |
| 1621 | Masar 1031 | 16 Kasım 1621-12 Şubat 1622  | MAD.d. 6304 | BOA  |
| 1622 | Recec 1031 | 13 Şubat-11 Mayıs 1622       | MAD.d. 6304 | BOA  |
| 1622 | Reşen 1031 | 12 Mayıs-8 Ağustos 1622      | MAD.d. 6304 | BOA  |
| 1622 | Lezez 1031 | 9 Ağustos- 4 Kasım 1622      | MAD.d. 6304 | BOA  |
| 1622 | Lezez 1031 | 9 Ağustos- 4 Kasım 1622      | MAD.d. 6299 | BOA  |
| 1624 | Lezez 1033 | 17 Temmuz-13 Ekim 1624       | D. 489      | TSMA |
| 1625 | Masar 1035 | 3 Ekim-30 Aralık 1625        | MAD.d. 7444 | BOA  |
| 1626 | Reşen 1035 | 29 Mart-25 Haziran 1626      | MAD.d. 7444 | BOA  |
| 1626 | Lezez 1035 | 26 Haziran-21 Eylül 1626     | MAD.d. 7444 | BOA  |
| 1626 | Masar 1036 | 22 Eylül 1626-19 Aralık 1626 | MAD.d. 6299 | BOA  |
| 1627 | Recec 1036 | 20 Aralık 1626-17 Mart 1627  | MAD.d. 6299 | BOA  |
| 1626 | Reşen 1036 | 18 Mart-14 Haziran 1627      | MAD.d. 6299 | BOA  |
| 1627 | Lezez 1036 | 15 Haziran -11 Eylül 1627    | MAD.d. 6299 | BOA  |
| 1630 | Masar 1040 | 10 Ağustos-6 Kasım 1630      | MAD.d. 6137 | BOA  |
| 1631 | Recec 1040 | 7 Kasım 1630-2 Şubat 1631    | MAD.d. 6137 | BOA  |
| 1631 | Reşen 1040 | 3 Şubat-2 Mayıs 1631         | MAD.d. 6137 | BOA  |
| 1631 | Lezez 1040 | 3 Mayıs-29 Temmuz 1631       | MAD.d. 6137 | BOA  |
| 1638 | Lezez 1047 | 16 Şubat - 14 Mayıs 1638     | D. 9613-4   | TSMA |
| 1640 | 1049       | 1640-1641                    | MAD.d. 7257 | BOA  |
| 1643 | Masar 1053 | 22 Mart-18 Haziran 1643      | MAD.d. 7364 | BOA  |
| 1643 | Recec 1053 | 19 Haziran-14 Eylül 1643     | MAD.d. 7364 | BOA  |
| 1643 | Reşen 1053 | 15 Eylül-12 Aralık 1643      | MAD.d. 7364 | BOA  |
| 1644 | Lezez 1053 | 13 Aralık-9 Mart 1644        | MAD.d. 7364 | BOA  |
| 1647 | Masar 1057 | 6 Şubat-5 Mayıs 1647         | MAD.d. 5723 | BOA  |
| 1647 | Recec 1057 | 6 Mayıs-1 Ağustos 1647       | MAD.d. 5723 | BOA  |
| 1647 | Reşen 1057 | 2 Ağustos-29 Ekim 1647       | MAD.d. 5723 | BOA  |
| 1647 | Lezez 1057 | 30 Ekim 1647- 26 Ocak 1648   | MAD.d. 5723 | BOA  |
| 1649 | Masar 1059 | 15 Ocak-13 Nisan 1649        | MAD.d. 7310 | BOA  |
| 1649 | Recec 1059 | 14 Nisan-10 Temmuz 1649      | MAD.d. 7310 | BOA  |
| 1649 | Reşen 1059 | 11 Temmuz-7 Ekim 1649        | MAD.d. 7310 | BOA  |
| 1649 | Lezez 1059 | 8 Ekim 1649-3 Ocak 1650      | MAD.d. 7310 | BOA  |
| 1650 | Reşen 1060 | 30 Haziran - 26 Eylül 1650   | D. 9613-6   | TSMA |
| 1650 | Masar 1061 | 25 Aralık 1650-23 Mart 1651  | D. 486      | TSMA |
| 1654 | Reşen 1064 | 18 Mayıs-14 Ağustos 1654     | D. 9613-7   | TSMA |
| 1655 | Reşen 1065 | 7 Mayıs-3 Ağustos 1655       | D. 9613-8   | TSMA |
| 1656 | Masar 1066 | 31 Ekim 1655 -27 Ocak 1656   | D. 9613-9   | TSMA |
| 1655 | Lezez 1066 | 23 Temmuz -19 Ekim 1656      | D. 9613-11  | TSMA |
| 1657 | Masar 1068 | 9 Ekim 1657-5 Ocak 1658      | MAD.d. 6300 | BOA  |
| 1658 | Recec 1068 | 6 Ocak-3 Nisan 1658          | MAD.d. 6300 | BOA  |
| 1658 | Reşen 1068 | 4 Nisan-1 Temmuz 1658        | MAD.d. 6300 | BOA  |

|      |                                          |                                 |             |      |
|------|------------------------------------------|---------------------------------|-------------|------|
| 1658 | Lezez 1068                               | 2 Temmuz-28 Eylül 1658          | MAD.d. 6300 | BOA  |
| 1658 | Masar 1069                               | 29 Eylül-26 Aralık 1658         | MAD.d. 7171 | BOA  |
| 1658 | Recec 1069                               | 27 Aralık 1658-24 Mart 1659     | MAD.d. 7171 | BOA  |
| 1659 | Reşen 1069                               | 25 Mart-21 Haziran 1659         | MAD.d. 7171 | BOA  |
| 1662 | Masar - Recec 1072                       | 27 Ağustos- 1661-19 Şubat 1662  | MAD.d. 6915 | BOA  |
| 1662 | Reşen-Lezez 1072                         | 20 Şubat-15 Ağustos 1662        | MAD.d. 6915 | BOA  |
| 1662 | Masar 1073                               | 16 Ağustos- 12 Kasım 1662       | MAD.d. 7166 | BOA  |
| 1662 | Recec 1073                               | 13 Kasım 1662-8 Şubat 1663      | MAD.d. 7166 | BOA  |
| 1663 | Reşen 1073                               | 9 Şubat-8 Mayıs 1663            | MAD.d. 7250 | BOA  |
| 1663 | Lezez 1073                               | 9 Mayıs-4 Ağustos 1663          | MAD.d. 7166 | BOA  |
| 1664 | Recec 1074                               | 2 Kasım 1663-28 Ocak 1664       | MAD.d. 7250 | BOA  |
| 1670 | Masar 1081                               | 21 Mayıs-17 Ağustos 1670        | MAD.d. 2308 | BOA  |
| 1670 | Recec 1081                               | 18 Ağustos-13 Kasım 1670        | MAD.d. 2308 | BOA  |
| 1670 | Reşen 1081                               | 14 Kasım 1670-10 Şubat 1671     | MAD.d. 2308 | BOA  |
| 1671 | Lezez 1081                               | 11 Şubat-9 Mayıs 1671           | MAD.d. 2308 | BOA  |
| 1673 | Masar 1084                               | 18 Nisan-15 Temmuz 1673         | MAD.d. 6928 | BOA  |
| 1674 | Recec 1084                               | 16 Temmuz 1673-11 Ekim 1673     | MAD.d. 6928 | BOA  |
| 1674 | Lezez 1084                               | 9 Ocak-6 Nisan 1674             | MAD.d. 6928 | BOA  |
| 1674 | Masar, recce, reşen 1085                 | 7 Nisan-28 Aralık 1674          | MAD.d. 6928 | BOA  |
| 1674 | Lezez 1085                               | 29 Aralık 1674-27 Mart 1675     | MAD.d. 6928 | BOA  |
| 1675 | Masar, recce, reşen 1086                 | 28 Mart-18 Aralık 1675          | MAD.d. 7014 | BOA  |
| 1676 | Lezez 1086                               | 19 Aralık 1675-15 Mart 1676     | MAD.d. 7014 | BOA  |
| 1676 | Masar, recce, reşen 1087                 | 16 Mart-6 Aralık 1676           | MAD.d. 7014 | BOA  |
| 1676 | Lezez 1087                               | 7 Aralık 1676- 5 Mart 1677      | MAD.d. 7014 | BOA  |
| 1686 | Masar, recce, reşen 1098                 | 17 Kasım 1686-9 Ağustos 1687    | MAD.d. 6292 | BOA  |
| 1687 | Masar, recce, reşen 1099                 | 7 Kasım 1687-29 Temmuz 1688     | MAD.d. 6292 | BOA  |
| 1688 | Reşen 1099                               | 2 Mayıs - 29 Temmuz 1688        | D. 9613-12  | TSMA |
| 1688 | Lezez 1099                               | 30 Temmuz -25 Ekim 1688         | MAD.d. 6292 | BOA  |
| 1690 | Recec 1101                               | 12 Ocak-9 Nisan 1690            | MAD.d. 6292 | BOA  |
| 1690 | Reşen, Lezez 1101-                       | 10 Nisan-4 Ekim 1690            | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1691 | Masar 1102                               | 5 Ekim 1690- 1 Ocak 1691        | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1691 | Recec 1102                               | 2 Ocak- 30 Mart 1691            | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1691 | Reşen 1102                               | 31 Mart-27 Haziran 1691         | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1691 | Lezez 1102-                              | 28 Haziran-23 Eylül 1691        | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1691 | Masar 1103                               | 24 Eylül-21 Aralık 1691         | MAD.d. 3738 | BOA  |
| 1698 | Masar, recce, reşen, lezez 1110          | 10 Temmuz 1698-28 Haziran 1699  | MAD.d. 3733 | BOA  |
| 1698 | Masar ve recce 1110, reşen ve lezez 1110 | 10 Temmuz 1698-28 Haziran 1699  | MAD.d. 3733 | BOA  |
| 1699 | Masar, recce, reşen, lezez 1111          | 29 Haziran 1699-17 Haziran 1700 | MAD.d. 3733 | BOA  |

|      |                                                              |                                                              |              |        |
|------|--------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|--------------|--------|
| 1700 | Masar ve recce,<br>reşen ve lezez 1112                       | 18 Haziran 1700-7 Haziran 1701                               | MAD.d. 3733  | BOA    |
| 1701 | Masar ve recce,<br>reşen ve lezez 1113                       | 8 Haziran 1701-27 Mayıs 1702                                 | D. 179       | BULGAR |
| 1702 | Masar ve recce,<br>reşen ve lezez 1114                       | 28 Mayıs 1702-16 Mayıs 1703                                  | D. 179       | BULGAR |
| 1710 | Reşen, lezez 1122                                            | 26 Ağustos 1710-18 Şubat 1711                                | D. 200       | BULGAR |
| 1711 | Masar ve recce 1123,<br>lezez 1123                           | 19 Şubat 1711-14 Ağustos 1711,<br>12 Kasım 1711-8 Şubat 1712 | D. 200       | BULGAR |
| 1715 | Reşen 1127, masar ve<br>recce 1128,                          | 3 Temmuz -29 Eylül 1715, 27 Aralık<br>1715-20 Haziran 1716   | D. 212       | BULGAR |
| 1715 | lezez 1127                                                   | 30 Eylül - 26 Aralık 1715                                    | D. 212       | BULGAR |
| 1722 | Lezez 1134 ve masar,<br>recce, reşen 1135                    | 15 Temmuz 1722-4 Temmuz 1723                                 | D. 227       | BULGAR |
| 1723 | Lezez 1135 masar,<br>recce, reşen 1136                       | 5 Temmuz 1723-22 Haziran 1724                                | D. 200       | BULGAR |
| 1732 | Reşen, lezez 1145,<br>masar ve recce 1146                    | 18 Aralık 1732- 7 Aralık 1733                                | MAD.d. 204   | BOA    |
| 1733 | Masar 1146                                                   | 14 Haziran-10 Eylül 1733                                     | MAD.d. 19635 | BOA    |
| 1733 | Reşen, lezez 1146,<br>masar ve recce 1147                    | 8 Aralık 1733- 26 Kasım 1734                                 | MAD.d. 19635 | BOA    |
| 1740 | Reşen lezez 1153,<br>masar ve recce 1154                     | 22 Eylül 1740-11 Eylül 1741                                  | D. 247       | BULGAR |
| 1742 | Lezez 1155, masar<br>recce reşen 1156                        | 29 Kasım 1742-17 Kasım 1743                                  | D. 249       | BULGAR |
| 1757 | Masar ve recce, reşen,<br>lezez 1171                         | 15 Eylül 1757-3 Eylül 1758                                   | KK. 7225     | BOA    |
| 1758 | Masar ve recce, reşen,<br>lezez 1172, masar ve<br>recce 1173 | 4 Eylül 1758-17 Şubat 1760                                   | KK. 7225     | BOA    |
| 1760 | Reşen, lezez 1173, masar<br>ve recce 1174, reşen 1174        | 18 Şubat 1760-5 Mayıs 1761                                   | KK. 7225     | BOA    |
| 1761 | Lezez 1174, masar ve<br>recce reşen, lezez 1175              | 6 Mayıs 1761-22 Temmuz 1762                                  | KK. 7226     | BOA    |
| 1762 | Masar ve recce,<br>reşen 1176, lezez 1176                    | 23 Temmuz 1762-11 Temmuz 1763                                | KK. 7226     | BOA    |
| 1763 | Masar ve recce, reşen,<br>lezez 1177                         | 12 Temmuz 1763-30 Haziran 1764                               | KK. 7226     | BOA    |
| 1764 | Masar ve recce,<br>reşen, lezez 1178                         | 1 Temmuz 1764-19 Haziran 1765                                | KK. 7227     | BOA    |

|      |                                                               |                                                           |            |      |
|------|---------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|------------|------|
| 1765 | Masar ve recce, reşen, lezez 1179                             | 20 Haziran 1765-8 Haziran 1766                            | KK. 7227   | BOA  |
| 1768 | Masar ve recce, reşen, lezez 1182, masar ve recce 1183        | 18 Mayıs 1768-30 Ekim 1769                                | KK. 7228   | BOA  |
| 1769 | Reşen lezez 1183, masar ve recce 1184                         | 1 Kasım 1769-20 Ekim 1770                                 | KK. 7228   | BOA  |
| 1770 | Reşen , lezez 1184, masar ve recce 1185                       | 21 Ekim 1770-9 Ekim 1771                                  | KK. 7228   | BOA  |
| 1772 | Lezez 1185, masar ve recce, reşen 1186                        | 7 Ocak-25 Aralık 1772                                     | KK. 7229   | BOA  |
| 1773 | Lezez 1187, masar, reşen , lezez 1188                         | 16 Aralık 1773-3 Mart 1775                                | KK. 7229   | BOA  |
| 1775 | Masar, recce ve reşen, lezez 1189                             | 4 Mart 1775-20 Şubat 1776                                 | KK. 7229   | BOA  |
| 1776 | Masar, recce ve reşen, lezez 1190                             | 21 Şubat 1776-8 şubat 1777                                | KK. 7230   | BOA  |
| 1777 | Masar, recce ve reşen, lezez 1191, masar, recce ve reşen 1192 | 9 Şubat 1777-22 Ekim 1778                                 | KK. 7231   | BOA  |
| 1781 | Masar, recce ve reşen, lezez 1196, masar, recce ve reşen 1197 | 17 Aralık 1781-29 Ağustos 1783                            | KK. 7232   | BOA  |
| 1784 | Masar, recce ve reşen, lezez 1198, masar, recce ve reşen 1199 | 26 Kasım 1783-6 Ağustos 1785                              | KK. 7232   | BOA  |
| 1785 | Masar, recce ve reşen, lezez 1200                             | 4 Kasım 1785-23 Ekim 1786                                 | KK. 7232   | BOA  |
| 1786 | Masar, recce ve reşen, lezez 1201                             | 24 Ekim 1786-12 Ekim 1787                                 | KK. 7233   | BOA  |
| 1787 | Masar 1202, recce ve reşen 1202, lezez 1202, masar 1203       | 13 Ekim 1787-29 Aralık 1788                               | KK. 7234   | BOA  |
| 1789 | Reşen 1203, masar, recce, reşen ve lezez 1204                 | 28 Mart 1789- 24 Haziran 1789, 21 Eylül 1789-9 Eylül 1790 | KK. 7234   | BOA  |
| 1790 | Masar, recce, reşen ve lezez 1205, masar 1206                 | 10 Eylül 1790-27 Kasım 1791                               | KK. 7235   | BOA  |
| 1791 | Recce 1206                                                    | 28 Kasım 1791-23 Şubat 1792                               | D. 1404    | TSMA |
| 1792 | Recce, reşen ve lezez 1207, masar, recce 1208                 | 16 Kasım 1792- 1 Şubat 1794                               | KK. 7235   | BOA  |
| 1796 | Recce 1211                                                    | 4 Ekim-30 Aralık 1796                                     | D. 9613/13 | TSMA |

EK TABLO 2: HÂSSA VE HİL'AT TERZİLERİ İÇİN KULLANILAN DEFTERLER

**Başlangıç**

| Yılı | Hicri Tarih               | Miladi Tarih                  | Tasnif Numarası | Arşiv |
|------|---------------------------|-------------------------------|-----------------|-------|
| 1526 | Rebiül-Ahir 932           | 15 Ocak-12 Şubat 1526         | D. 733          | TSMA  |
| 1566 | Masar 974                 | 19 Temmuz-15 Ekim 1566        | MAD.d. 6196     | BOA   |
| 1593 | Masar 1001                | 8 Ekim 1592-4 Ocak 1593       | MAD.d. 7238     | BOA   |
| 1593 | Recec 1001                | 5 Ocak-2 Nisan 1593           | MAD.d. 7238     | BOA   |
| 1593 | Reşen 1001                | 3 Nisan-30 Haziran 1593       | MAD.d. 7238     | BOA   |
| 1593 | Lezez 1001                | 1 Temmuz-26 Eylül 1593        | MAD.d. 7238     | BOA   |
| 1595 | Masar 1004                | 6 Eylül-3 Aralık 1595         | MAD.d. 7357     | BOA   |
| 1596 | Reşen 1004                | 1 Mart -28 Mayıs 1596         | MAD.d. 7357     | BOA   |
| 1596 | Lezez 1004                | 29 Mayıs-24 Ağustos 1596      | MAD.d. 7357     | BOA   |
| 1598 | Masar 1007                | 4 Ağustos-31 Ekim 1598        | MAD.d. 7362     | BOA   |
| 1598 | Recec 1007                | 1 Kasım 1598- 27 Ocak 1599    | MAD.d. 7362     | BOA   |
| 1599 | Reşen 1007                | 28 Ocak-26 Nisan 1599         | MAD.d. 7362     | BOA   |
| 1599 | Lezez 1007                | 27 Nisan-23 Temmuz 1599       | MAD.d. 7362     | BOA   |
| 1603 | Masar reşen ve lezez 1012 | 11 Haziran 1603-29 Mayıs 1604 | MAD.d. 7312     | BOA   |
| 1604 | Masar 1013                | 30 Mayıs-26 Ağustos 1604      | MAD.d. 7312     | BOA   |
| 1604 | Recec 1013                | 27 Ağustos- 22 Kasım 1604     | MAD.d. 7312     | BOA   |
| 1604 | Reşen 1013                | 23 Kasım 1604-19 Şubat 1605   | MAD.d. 7312     | BOA   |
| 1605 | Lezez 1013                | 20 Şubat-18 Mayıs 1605        | MAD.d. 7312     | BOA   |
| 1613 | Recec 1022                | 21 Mayıs-16 Ağustos 1613      | MAD.d. 7181     | BOA   |
| 1613 | Reşen 1022                | 17 Ağustos-13 Kasım 1613      | MAD.d. 7181     | BOA   |
| 1613 | Lezez 1022                | 14 Kasım 1613-10 Şubat 1614   | MAD.d. 7181     | BOA   |
| 1618 | Masar 1028                | 19 Aralık 1618-17 Mart 1619   | MAD.d. 6270     | BOA   |
| 1619 | Recec 1028                | 18 Mart-13 Haziran 1619       | MAD.d. 6270     | BOA   |
| 1619 | Reşen 1028                | 14 Haziran-10 Eylül 1619      | MAD.d. 6270     | BOA   |
| 1619 | Lezez 1028                | 11 Eylül-7 Aralık 1619        | MAD.d. 6270     | BOA   |
| 1626 | Masar 1036                | 22 Eylül-19 Aralık 1626       | MAD.d. 6299     | BOA   |
| 1626 | Recec 1036                | 20 Aralık 1626-17 Mart 1627   | MAD.d. 6299     | BOA   |
| 1627 | Reşen 1036                | 18 Mart-14 Haziran 1627       | MAD.d. 6299     | BOA   |
| 1627 | Lezez 1036                | 15 Haziran-11 Eylül 1627      | MAD.d. 6299     | BOA   |

|      |                            |                               |             |     |
|------|----------------------------|-------------------------------|-------------|-----|
| 1630 | Masar 1040                 | 10 Ağustos-6 Kasım 1630       | MAD.d. 6137 | BOA |
| 1630 | Recec 1040                 | 7 Kasım 1630- 2 Şubat 1631    | MAD.d. 6137 | BOA |
| 1631 | Reşen 1040                 | 3 Şubat-2 Mayıs 1631          | MAD.d. 6137 | BOA |
| 1631 | Lezez 1040                 | 3 Mayıs- 29 Temmuz 1631       | MAD.d. 6137 | BOA |
| 1647 | Masar 1057                 | 6 Şubat-5 Mayıs 1647          | MAD.d. 688  | BOA |
| 1647 | Recec 1057                 | 6 Mayıs-1 Ağustos 1647        | MAD.d. 688  | BOA |
| 1647 | Reşen 1057                 | 2 Ağustos-29 Ekim 1647        | MAD.d. 688  | BOA |
| 1647 | Lezez 1057                 | 30 Ekim 1647-26 Ocak 1057     | MAD.d. 688  | BOA |
| 1649 | Masar 1059                 | 15 Ocak-13 Nisan 1649         | MAD.d. 7310 | BOA |
| 1649 | Recec 1059                 | 14 Nisan-10 Temmuz 1649       | MAD.d. 7310 | BOA |
| 1649 | Reşen 1059                 | 11 Temmuz-7 Ekim 1649         | MAD.d. 7310 | BOA |
| 1649 | Lezez 1059                 | 8 Ekim 1649- 3 Ocak 1650      | MAD.d. 7310 | BOA |
| 1657 | Masar 1068                 | 9 Ekim 1657-5 Ocak 1658       | MAD.d. 6300 | BOA |
| 1658 | Recec 1068                 | 6 Ocak-3 Nisan 1658           | MAD.d. 6300 | BOA |
| 1658 | Reşen 1068                 | 4 Nisan-1 Temmuz 1658         | MAD.d. 6300 | BOA |
| 1658 | Lezez 1068                 | 2 Temmuz-28 Eylül 1658        | MAD.d. 6300 | BOA |
| 1661 | Masar ve recce 1072        | 27 Ağustos 1661-19 Şubat 1662 | MAD.d. 6915 | BOA |
| 1662 | Reşen ve lezez 1072        | 20 Şubat-15 Ağustos 1662      | MAD.d. 6915 | BOA |
| 1662 | Masar 1073                 | 16 Ağustos-12 Kasım 1662      | MAD.d. 7166 | BOA |
| 1662 | Recec 1073                 | 13 Kasım 1662-8 Şubat 1663    | MAD.d. 7166 | BOA |
| 1663 | Reşen 1073                 | 9 Şubat-8 Mayıs 1663          | MAD.d. 7166 | BOA |
| 1663 | Lezez 1073                 | 9 Mayıs-4 Ağustos 1663        | MAD.d. 7166 | BOA |
| 1670 | Masar 1081                 | 21 Mayıs-17 Ağustos 1670      | MAD.d. 2308 | BOA |
| 1670 | Recec 1081                 | 18 Ağustos-13 Kasım 1670      | MAD.d. 2308 | BOA |
| 1670 | Reşen 1081                 | 14 Kasım 1670-10 Şubat 1671   | MAD.d. 2308 | BOA |
| 1671 | Lezez 1081                 | 11 Şubat-9 Mayıs 1671         | MAD.d. 2308 | BOA |
| 1673 | Masar 1084                 | 18 Nisan-15 Temmuz 1673       | MAD.d. 6928 | BOA |
| 1673 | Recec ve reşen 1084        | 16 Temmuz 1673-8 Ocak 1674    | MAD.d. 6928 | BOA |
| 1674 | Lezez 1084                 | 9 Ocak-6 Nisan 1674           | MAD.d. 6928 | BOA |
| 1675 | Masar, recce ve reşen 1086 | 28 Mart-18 Aralık 1675        | MAD.d. 7014 | BOA |
| 1675 | Lezez 1086                 | 19 Aralık 1675-15 Mart 1676   | MAD.d. 7014 | BOA |
| 1676 | Masar, recce ve reşen 1087 | 16 Mart-6 Aralık 1676         | MAD.d. 7014 | BOA |
| 1676 | Lezez 1087                 | 7 Aralık 1676-5 Mart 1677     | MAD.d. 7014 | BOA |

|      |                                      |                                     |             |     |
|------|--------------------------------------|-------------------------------------|-------------|-----|
| 1686 | Masar, recce, reşen ve<br>lezez 1098 | 17 Kasım 1686–6 Kasım 1687          | MAD.d. 6292 | BOA |
| 1687 | Masar, recce ve reşen 1099           | 7 Kasım 1687–29 Temmuz 1688         | MAD.d. 6292 | BOA |
| 1688 | Lezez 1099                           | 30 Temmuz–25 Ekim 1688              | MAD.d. 6292 | BOA |
| 1690 | Receci 1101                          | 12 Ocak–9 Nisan 1690                | MAD.d. 6292 | BOA |
| 1698 | Masar, recce, reşen ve<br>lezez 1110 | 10 Temmuz 1698–<br>28 Haziran 1699  | MAD.d. 3733 | BOA |
| 1699 | Masar, recce, reşen ve<br>lezez 1111 | 29 Haziran 1699–<br>17 Haziran 1700 | MAD.d. 3733 | BOA |
| 1700 | Masar 1112                           | 18 Haziran–14 Eylül 1700            | MAD.d. 3733 | BOA |
| 1726 | 1139                                 | 1726–1727                           | MAD.d. 3728 | BOA |
| 1729 | Masar 1142                           | 27 Temmuz–23 Ekim 1729              | MAD.d. 3735 | BOA |
| 1732 | Reşen 1145                           | 18 Aralık 1732–16 Mart 1733         | MAD.d. 204  | BOA |
| 1735 | Reşen 1148                           | 17 Kasım 1735–13 Şubat 1736         | MAD.d. 7479 | BOA |
| 1756 | Masar 1170                           | 26 Eylül–23 Aralık 1756             | KK. 7224    | BOA |
| 1757 | Masar 1171                           | 15 Eylül–12 Aralık 1757             | KK. 7225    | BOA |
| 1760 | Masar 1174                           | 13 Ağustos–9 Kasım 1760             | KK. 7226    | BOA |
| 1764 | Masar 1178                           | 1 Temmuz–27 Eylül 1764              | KK. 7227    | BOA |
| 1768 | Masar 1182                           | 18 Mayıs–14 Ağustos 1768            | KK. 7228    | BOA |
| 1776 | Masar 1190                           | 21 Şubat 1776–19 Mayıs 1776         | KK. 7230    | BOA |
| 1777 | Masar 1191                           | 9 Şubat–8 Mayıs 1777                | KK. 7231    | BOA |



# KAYNAKÇA

## ARŞİV BELGELERİ

### Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA.]

Cevdet Saray [C.SM.], 119/5952, 2568, 2685, 5989, 8562.

Kâmil Kepeci [KK.], 7525, 7235.

Cevdet Evkaf [C.EV.], 50/2461, 414/20957, 634/31963, 634-31963.

### Ehl-i Hıref Defterleri

Maliye'den Müdevver Defterler [MAD.d] 204, 2308, 3697, 3733, 3738, 4586, 5085, 5723, 6137, 6270, 6292, 6299, 6300, 6304, 6915, 6928, 7014, 7166, 7171, 7181, 7238, 7250, 7257, 7310, 7312, 7357, 7362, 7364, 7442, 7443, 7444, 19635,

Kâmil Kepeci [KK.], 7225, 7226, 7227, 7228, 7229, 7230, 7231, 7232, 7233, 7234, 7235;

Bulgar Defterleri, 179, 200, 212, 227, 249

### Hayyâtin-i Hil'at Defterleri

Kâmil Kepeci [KK.], 7224, 7225, 7226, 7227, 7228, 7230, 7231.

Maliye'den Müdevver Defterler [MAD.d] 204, 688, 2308, 3728, 3733, 3735, 6137, 6196, 6270, 6292, 6299, 6300, 6915, 6928, 7014, 7166, 7181, 7238, 7310, 7312, 7357, 7362, 7479.

### Hayyâtin-i Hâssa Defterleri

Kâmil Kepeci [KK.], 7224, 7225, 7227, 7228, 7230, 7226, 7231.

Maliye'den Müdevver Defterler [MAD.d] 204, 688, 2308, 3728, 3733, 3735, 6137, 6196, 6270, 6292, 6299, 6300, 6915, 6928, 7014, 7166, 7181, 7238, 7310, 7312, 7357, 7362, 7479.

### Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSM.A.]

Ehl-i Hıref Defterleri: 489, 486, 1404, 9612, 9613/2, 9613/3, 9613-4, 9613-6, 9613-7, 9613-8, 9613-9, 9613-11, 9613-12, 9613/13, 9706/4.

Hayyâtin-i Hil'at Defteri: 733.

Hayyâtin-i Hâssa Defteri: 733.

## BİRİNCİL KAYNAKLAR

*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn*, IÜK, T. 5964

Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995: Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât Tahlil ve Metin* (1066-1116/1656-1704), <http://kitap.antoloji.com/kisi.asp?CAS=120966> Türk Tarih Kurumu Yayınları; Ankara, 1995.

Evliya Çelebi 2006: Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: 1. Kitap, Transkribe: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Lecomte ts: Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar Ondokuzuncu Y.Y. Sonu*, Baskıya Hazırlayan: Ayda Düz, ts, byy, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

Nusretname, TSMK, H. 1365.

Portre, TSM 17/30

Surname-i Hümayun, TSMK, H. 1344.

Şehinşehnâme, TSMK, B. 200

## MODERN KAYNAKLAR

Ahmed Refik 1987: Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Hazırlayan: Abdullah Uysal, Ankara, 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ahmed Refik 1988: *Ahmed Refik, Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1698-1785)*, İstanbul, 1988, Enderun Kitabevi.

Altay 1979: Fikret Altay, *Kaftanlar*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1979.

Arça 2006: Sibel Alpaslan Arça, "Saray Kumaşlarında Lale," *Saray'ın Laleleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 78-108.

Atasoy 1997: Nurhan Atasoy, 1582 *Sumame-i Hümayun Düğün Kitabı*, Koçbank Yayınları, Byy, 1997.

Atasoy vd. 2001: Nurhan Atasoy-Walter B. Denny-Louise W. Mackie-Hülya Tezcan, *İpek: Osmanlı Dokuma Sanatı*, TEB İletişim ve Yayıncılık, İstanbul, 2001

Antik Dekor 1995: "Halı-Kilim," *Antik Dekor*, 1995, Sayı: 31, s. 48-51.

Antik Dekor 1995a: "Halı-Kilim," *Antik Dekor*, 1995, Sayı 32, s. 54-55.

Bağcı vd 2006: Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul, 2006, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çağman 1988: Filiz Çağman, "Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i Hıref Teşkilatı" *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, 1988, İş Bankası Yayınları, s. 73-77

Devellioğlu 2003: Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.

Gökçeyurt-Yıldız 2008: Bilal Gökçeyurt-Öğ. Yzb. Hasan H. Yıldız, *Osmanlı Millî Kıyafetleri*, Askeri Müze Yayınları, İstanbul 2008.

Gönül 1968:Macide Gönül, "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan Padişah Kaftanları" *Türk Etnografya Dergisi*, 1968, Sayı X, s. 59-66.

Gürsu 1988: Nevber Gürsu, *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*, İstanbul, 1988, Redhouse Yayınevi.

İnalçık 2008 : Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2008, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kal'a 1988: Ahmed Kal'a, *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi 2 (1764-1793)*, Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmed Kal'a, İstanbul, 1988, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı İstanbul Araştırma Merkezi.

Karaca 1998: Filiz Karaca, "Osmanlılarda Hil'at," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.18, s. 25-27.

Kaya 1988: Reyhan Kaya, *Türk Yazmacılık Sanatı (Tahta Kalıpla Kumaş Baskısı)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988.

Kumbaracılar bty: İzzet Kumbaracılar, *Serpüşlar*, Bty, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayını, byy. Koçu 1969: Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Byy, 1969, Sümerbank Kültür Yayınları.

- Mahir 2000: Banu Mahir, "Türk Minyatürlerinde Hil'at Merasimleri, *Belleten*, Cilt LXIII, Aralık, 1999, Sayı: 238, Ankara, 2000, s.745-754.
- Meriç 1953: Rıfık Melül Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 1953, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Meriç 1963: Rıfık Melül Meriç, "Bayramdan Padişahlara Hediye Edilen Sanat Eserleri ve Karşılıkları," *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve incelemeleri I*, İstanbul, 1963, s. 764-786.
- Öz 1946: Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri, XIV-XVI. Yüzyıl*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.
- Padişahın Portresi 2000: *Padişahın Portresi Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pakalın 1983: M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt İstanbul, 1983, Milli Eğitim Basımevi.
- Dölen 1992: Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul, 1992, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sözen 1998: Metin Sözen, *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul, 1998, Golden Horn-Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Şeker 1998: Mehmet Şeker, "Hil'at," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C. 18, s. 22-25.
- Şükün 1984: Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul, 1984, Milli Eğitim Basımevi.
- Tezcan 1988: Hülya Tezcan, "18. Yüzyılda Kumaş Sanatı," *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, Sempozyum Bildirileri*, 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, s. 193-206.
- Tezcan 1992: Hülya Tezcan, *19. Yüzyılın Sonuna Ait Bir Terzi Defteri-A late 19th Century Tailor's Order Book*, İstanbul 1992, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları.
- Tezcan 1995: Hülya Tezcan "Saray Nakkaşhanesinin Erken Resim Programına Göre Hazırlanmış Türk Kumaş ve İşlemeleri" *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler III*, Ankara, 1995, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 321-326.
- Tezcan 2006: Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları Giysileri*, İstanbul 2006, Aygaz Yayınları.
- Tezcan 2008: Hülya Tezcan, *Sarayın Terzisi: M. Palma-D. Lena-P. Parma*, İstanbul, 2008, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları.
- Tezcan 2011: Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, İstanbul, 2011, Timaş Yayınları
- Uzunçarşılı 1986: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hıref (Sanatkarlar) Defterleri," *Belgeler*, Ankara, 1986, Türk Tarih Kurumu, s. 23-76
- Uğurlu 1994: Aydın Uğurlu, "Osmanlı Saray Dokumalarında İpek, Altın, Gümüş Kullanımı," *Antik Dekor*, Sayı 24, 1994, s. 94-98.
- Yaman 2000: Bahattin Yaman, 2000, "Osmanlı Saray Halılarında Sırma Kullanımı," *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, 07-15 Nisan Bildiriler*, Isparta, s. 45-50.
- Yılmaz 2002: Serap Yılmaz, "Saraylı Bir Kadının Gardırobu (19. Yüzyıl)" *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kitabı*, III. Cilt II. Kısım, s. 1073-1082)
- Yaman 2008: Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkarları 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

- Yaman 2009: Bahattin Yaman, *Hungarian Craftsmen in the Workshop of the Seraglio During the First Half of the 16th Century, Thirteenth International Congress of Turkish Art*, Budapeşte, 2009, Hungarian National Museum, s. 685-698.
- Yaman 2006: Bahattin Yaman, "1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları," *KÖK Araştırmalar*, cilt VIII, sayı 2, Güz 2006, s. 5-38.
- Yaman 2008a: Bahattin Yaman, "1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları," *Belleten*, Sayı: 264, Ağustos 2008, s. 501-534+11 belge.

# DİZİN

## Ab

- Abdi (ser bölük, kürk terzisi) 52  
Abdi (veled-i Mehmed, ser hayyât-ı hâssa) 47  
Abdullah (ipek işleyen) 24  
Abdullah (ser hayyât-in-i hil'at-ı hâssa) 50  
Abdullah (ser postindûzan) 52  
Abdullah (ser zerdûzan) 30  
Abdullah Ahmed (ser gazzaz) 25  
Abdurrahman (ser müzei) 60  
Abdurrahman Veli (ser kemhabâf) 32  
Abdülhamid İbrahim (ser bölük) 25  
Abdülmecid (sultan) 17  
Adem Halim (ser postindûzan) 52  
Ahmed (veled-i Ebu Bekr, ser gazzaz) 25  
Ahmed (veled-i Hüseyin Edirne, ser gazzaz) 25  
Ahmed Ali (ser müzei) 60  
Ahmed III 61  
Ahmed Mahmud (ser müzei) 60  
Ahmed Trabzon (nakşibend) 34  
Ahmet (ser hayyât-in-i hil'at hâssa) 50  
Ahmet Ali (ser hayyât-in) 47  
Ahmet Behram (ser bölük, külahdüz) 56  
Ahmet Halil (ser kemhabâfân) 32  
Ahmet İbrahim (ser bölük) 24  
Ahmet Mirza (ser külahdüz) 56  
Aksaray (İstanbul) 26  
Alay Köşkü 40  
Ali (ser bölük) 27  
Ali (ser hayyât-in-i hâssa) 47  
Ali (ser hayyât-in-i hil'at) 50  
Ali (veled-i Mehmed) 19  
Ali ... (ser müzei) 60  
Ali Cafer (ser bölük, aba dokuyan) 36  
Ali Kasım (ser müzedûzân) 60  
Ali Mehmed (ser hayyât-ı hâssa) 47  
Amasi 18  
Amasya 30  
Anadolu 18, 43  
Arnavud 18  
Arslanhane (Sultanahmet) 40

Avrupai 62  
Aya İrini Kilisesi 29

- Bayezid Han (sultan) 18, 53  
Bayram İsmail (ser hayyât-in-i hil'at) 19, 50  
*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkayn* (Matrakçı Na-  
suh) 40-41  
Beyazid (İstanbul) 26  
Beyazıt II 22, 53  
Birün Hazinesi 19  
Bursa 11, 22, 24-26, 30

- Ca'fer (ser-hayyatin) 18, 47  
Cafer (ser bölük, kürk terzisi) 52  
Cafer (ser hayyât-in-i hil'at) 50  
Cafer (ser külahdüz) 56  
Cafer Kethüda 48  
Çorlulu Ali Paşa Camii ve Medresesi (İstanbul) 26

- Derviş Hüseyin (ser bölük, zerdüz) 30  
Dilaver Abdullah (ser postindüz) 52  
*Divan* (III. Murad) 20  
Durmuş Hüseyin (ser hayyât-in-i hâssa) 47

- Ebu Bekr (ser kemhabâf) 32  
Edirne 30  
Elhâc Ahmet Ağa (ser postindüz) 52  
Elhâc Mustafa bin İbrahim (ser kemhabâf) 32  
Elhâc Osman (ser simkeş) 27  
Enderun 19  
Eski Ömer (ser simkeş) 27  
Evliya Çelebi 40

- Faik Bosna (ser külahdüz, serbölük) 56  
Ferhad Boğdan (aba dokuyan) 36

- Gazi .... Abdullah (ser bölük, kürk terzisi) 52  
Gülhane Parkı 40

- Hacı İbrahim İsmail (ser müzei) 60  
Halil (ser hayyât-in-i hil'at) 50

## Ba

## Ca

## De

## Eb

## Fa

## Ga

## Ha

Halil (veledi- Süleyman) 20  
 Halil (veled-i Süleyman, ser postindüz) 20, 52  
 Halil Ali (ser müzei) 60  
 Hasan (Bölük 2 ser bölük) 43  
 Hasan (Bölük 2 ser bölük) 43  
 Hasan (ser hayyâtin-i hil'at) 50  
 Hasan (Üsküdar Şehrî, ser gazzaz) 25  
 Hasan (veled-i Hüseyin) 19  
 Hasan Ağa (ser bölük) 50  
 Hasan Bosna (çizmecî) 60  
 Hasan Mahmud (çizmecî) 60  
 Hasan Mustafa (ser gazzâzân, 1631) 24  
 Hasan Mustafa (ser gazzâzân, 1662-1617) 25  
 Hasan Rus (kürk terzisi) 52  
 Hayyâtin-i Hâssa 19, 46  
 Hazinedarbaşı 19-20, 37, 49  
 Hırka-i Şerif 45  
 Hititler 43  
 Hüseyin (ipek işleyen) 27  
 Hüseyin (veled-i Halilî) 19  
 Hüseyin bin Davud (çizmecibaşı) 60  
 Hüseyin Cafer (ser külahdüz) 56  
 Hüsrev Paşa (Van Beylerbeyi) 48

**Ir**

Irgat Pazarı (İstanbul) 26  
 İbrahim Abdullah (kadife dokuyan) 33  
 İbrahim Abdullah (ser bölük, çizmecî) 60  
 İbrahim Ahmet (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 İbrahim Osman (ser simkeş) 27  
 İbrahim Paşa 48  
 İbrahim Veli (ser müzedüzân) 60  
 İskender (Ermeni) 27  
 İskender bin Ahmed 15  
 İsmail (veled-i Ali, ser hil'at-i hâssa) 50  
 İsmail (veled-i İbrahim) 19  
 İsmail (veled-i Mehmed) 19  
 İsmâil Hüseyin Kırımı 19  
 İstanbul 11, 22, 25-26, 29-30, 40-41, 53

**Ka**

Ka'b b. Züheyr 47  
 Kapıdağlı, Konstantin 50

Kâsım (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 Kasım Enkerus (zerdüz) 30  
 Kivan Arnavud (ser bölük, kemha dokuyan) 32  
 Korkud (Şehzade) 15, 61  
 Kubbealtı 19  
 Kumkapı 29

Lena, D. 16  
 Levni 61

Mahmud (hassa taciri) 51  
 Mahmud II 16, 48, 62  
 Mahmut (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 Maksud Ermeni (ser oda, kemha dokuyan) 32  
 Matrakçı Nasuh 40  
 Mehmed (veled-i Abdullah, ser postindüz) 52  
 Mehmed (veled-i Hüseyin, ser müzei) 60  
 Mehmed (veled-i İbrahim) 19  
 Mehmed (veled-i Osman, ser hayyât-ı hilât-ı hâssa) 50  
 Mehmed Abdullah (ser bölük) 27  
 Mehmed Abdullah (ser bölük, çizmecî) 60  
 Mehmed Ahmed (ser külahdüz) 56  
 Mehmed Ali (ser külahdüz) 56  
 Mehmed bin İlyas (ser kâr, kemha dokuyan) 32  
 Mehmed bin İsmail (ser simkeş) 27  
 Mehmed Cafer (nakşibend) 34  
 Mehmed Can Tebrizi (aba dokuyan) 36  
 Mehmed Emin (veled-i Ahmed, ser külahdüz) 56  
 Mehmed Hüseyin (ser bölük, külahdüz) 56  
 Mehmed II (Fatih) 40  
 Mehmed III 23  
 Mehmed İbrahim (zerdüz) 30  
 Mehmed İshak (ser gazzaz) 25  
 Mehmed Mustafa Şehrî (ser postindüz) 52  
 Mehmed Usta (ser zerger) 20  
 Mehmet (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 Mehmet (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 Mehmet Ali (ser müzedüzân) 60  
 Mehmet bin Mehmet (ser hayyat) 47  
 Mehmet Bosna (nam-ı diğer Faik) 24  
 Mehmet Hüzeyin (aba dokuyan) 36

**Le**

**Ma**

Mehmet İsmail (ser hayyat-ı hil'at-ı hâssa) 50  
 Mehmet Mehmet (ser hayyâtin-i hil'at-ı hâssa) 50  
 Mehmet Muzaffer (ser hayyâtin-i hil'at) 50  
 Mehmet Seydi (kethüda) 19  
 Mir Hasan Tebrizi (aba dokuyan) 36  
 Moskova kralı 51  
 Murad bin Ali (zerdüz) 30  
 Murad III 23, 48  
 Mustafa (ser hayyâtin-i hil'at) 50  
 Mustafa Abdullah (ser postindüz) 52  
 Mustafa Abdullah (ser simkeşan) 27  
 Mustafa bin el-Hâc Hasan (ser gazzaz) 25  
 Mustafa bin Mehmed Nallihan  
 Mustafa Bosna (ipek işleyen) 27  
 Mustafa Eflak (kürk terzisi) 52  
 Mustafa Halil (ser hayât-ı hil'at-ı hâssa) 50  
 Mustafa Halil (ser simkeşan) 27  
 Mustafa Mahmut (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
 Mustafa Mehmet (ser külahdüzân) 56  
 Mustafa Mehmet (zerdüz) 30  
 Mustafa Nâm (ser simkeş) 27  
 Mustafa Ömer (ser simkeş) 27  
 Müslim Cafer (nakşibend) 34  
 Müslümanlar 26  
 Müvevveze 53

Revan 48  
 Rüstem Rus (kemha dokuyan) 18, 32  
 Salih Ağa (ser simkeş) 27  
 Selânik 26  
 Selim I (Yavuz) 15, 18, 22, 40, 53  
 Selim III 51  
 Selimi 53  
 Selman Ağa (ser simkeş) 27  
 Servetseza Hanım (başkadan efendi) 17  
 Seyahatname (Evliya Çelebi) 40  
 Seyyid Ahmet (Bölük 2) 43  
 Seyyid Ahmet (veledi Salih, ser hayyât-ı hil'at-ı hâssa) 50  
 Seyyid Ali (veled-i Ali, ser külahdüz) 56  
 Seyyid Mehmed Bedreddin (veled-i Derviş Salih) 19  
 Simkeşhâne-i Âmire 26  
 Sinan (ser-hayyatın) 18, 50  
 Sotheby's Müzayede Evi (Londra) 29  
 Sultanahmet 40  
 Sûmâme-i Hümâyûn (1582) 20, 23, 31, 35, 37-39, 44, 51, 54, 58  
 Süleyman (veled-i Abdullah) 19  
 Süleyman I (Kanuni) 11, 29, 40, 53  
 Süleyman Mustafa (ser külahdüz) 56  
 Şaban Abdullah (kadife dokuyan) 33  
 Şah Ali (kemha dokuyan) 18  
 Şahin Monalki (terzi) 17  
 Şehinşehnâme 48  
 Şehzade Türbeleri (Ayasofya Müzesi) 11  
 Şeref Han 48  
 Şirmerd Rus (kadife dokuyan) 33

Tanzimat Fermanı 26  
 Tavuk Pazarı (Beyazıt) 32  
 Tebriz 18, 22  
 Tokat 43  
 Tornunice 18  
 Topkapı Sarayı 40  
 Topkapı Sarayı Müzesi 11, 15, 17, 29, 37, 45, 54-55, 59, 62-63

Na  
 Oh  
 Nasuh Bosna (külahdüz) 56  
 Ohri 18  
 Osman Mahmud, (ser abaibafan) 36  
 Osman Mehmed (ser bölük, 1604-1608) 36  
 Osman Mehmed (ser gazzaz, 1760-1772) 25  
 Osman Yunus Vel (ser kemhabâfân) 32  
 Osmanlı Devleti 11-12, 22  
 Osmanlı İmparatorluğu 26  
 Osmanlı Sarayı 17, 32, 45, 57, 62  
 Osmanlı(lar) 11, 13, 15-16, 22-23, 25, 28, 37, 47-48, 50-51, 53, 55, 60-63

Palma, M. 16  
 Parma, P. 16  
 Peygamberin hırkası 42, 47

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 15, 18, 32  
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 48  
Türk Dil Kurumu 45

## Ya

Ya'kub Bosna (kürk terzisi) 52  
Yunus Ağa (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
Yunus Pervâdi (ser bölük külahdûz) 56  
Yusuf (ser hayyâtin-i hâssa) 47  
Yusuf (ser hayyâtin-i hil'at) 50  
Yusuf Abdullah (ser bölük) 24  
Yusufl 53

## Ze

Zeyrek Ağa (hazinedarbaşı) 20



Osmanlı padişahları da diğer hükümdarlar gibi giyim-kuşama önem verir, lüks kumaşlardan dikilmiş gösterişli kıyafetler giyerlerdi. Osmanlı devlet geleneğinde ölen sultanların giysilerini bohçalayarak saklama geleneğinin olması, padişahların kıyafet zevklerini 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar kopmadan izlememize olanak sağlar. Başlangıcından 19. yüzyıla kadar padişah kıyafetleri incelendiğinde klasikleşen bir kıyafet tarzı dikkat çekmektedir: Başta sorgucuyla sarık, üstte kaftan, altta şalvar ve çizme. Değişen biçimleriyle bu tarz beğeni haline gelmiş ve adeta sembolleşmiştir. Küçük değişikliklerle bu giyim tarzı üç asır devam etmiştir. Bu klasik çizginin devam etmesinde en büyük rolü kumaş üretiminden kıyafetin hazırlanmasına kadar bütün safhalarda yer alan hassa kıyafet üretim birimlerinin oynadığı anlaşılmaktadır. Çünkü yıllar boyu oluşan tecrübeler bu birimler içinde kesintisiz olarak bir sonraki nesle aktarılmıştır. Ancak 19. yüzyıldan ve özellikle II. Mahmud'dan sonra bu klasik çizginin terk edildiği ve Batı tarzı kıyafetlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu değişimde dikkat çeken nokta ise üç asır devam eden hassa kıyafet birimlerin lağvedilmesinin bu döneme yani 19. yüzyılın başına denk gelmesidir. Osmanlı Devleti'nin önemli özelliklerinden biri de arşivciliğe verilen önem açısından döneminin önde gelen devletlerinden biri olmasıdır. Devlet yaptığı her işlemi kayıt altına almış ve bu kayıtlar asırlarca muhafaza edilmiştir. Bu kayıtlar

sayesinde kıyafet üretim birimlerini de üç yüzyıl boyunca takip etmek mümkündür. Büyük ölçüde siyakat hattı ile yazılmış ilgili belgelerde teşkilatın adı, kapsadığı tarih, grup isimleri, gruplarda çalışanların isimleri ile aldıkları yevmiyeler gibi ayrıntıların bulunması teşkilatın çalışma sistemiyle ilgili bize çok yararlı bilgiler sağlamaktadır. Bahattin Yaman Osmanlı saray kıyafetlerini, bunlara üç asır boyunca damgasını vuran hassa kıyafet birimlerinin arşiv belgeleri ışığında ve Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bu birimlerin ürettiği kıyafetlerden örneklerle ele alıyor.

## TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ



**KitapYAYINEVİ**

ISBN 978-605-105-180-2



9 786051 051802

